

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

A

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

Bakalářská práce

2011

Miluše Lacinová

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

**Výchovné styly v úplné rodině
a jejich vliv na utváření osobnosti**

Autorka: Miluše Lacinová

Vedoucí práce: PhDr. Olga Vaněčková

Studijní program: Sociální pedagogika

Specializace: Výchovná a vzdělávací praxe

Datum odevzdání: 31. 3. 2011

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci na téma
„Výchovné styly v úplné rodině jejich vliv na vývoj osobnosti“
jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů
a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Březen 2011

.....
podpis

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji paní Ph.Dr. Olze Vaněčkové za cenné rady, připomínky
a laskavou pomoc při tvorbě této bakalářské práce.

Rovněž děkuji oběma výzkumným rodinám za trpělivost
a ochotu při provádění výzkumu.

Poděkování také patří manželovi a dětem
za jejich trpělivost, shovívavost a podporu.

ANOTACE

Tato bakalářská práce je zaměřena na problém s výchovou dětí ve fungujících úplných rodinách. Stále přibývá dětí, které mají problémy s chováním doma, ve škole, na veřejnosti, a přitom pochází z úplných dobrých rodin. Osobnost je formována již od útlého dětství v rodině a každý člověk si z ní odnáší modely určitého chování. Záměrem bakalářské práce je zjistit, jak se rodiče dospělých dětí dívají na způsob výchovy svých rodičů, jak je výchova ovlivnila a jak sami vychovávali své děti. Snahou je také nalézt odpověď na otázku, proč někteří rodiče, přestože z hlediska společnosti mají dobré podmínky a předpoklady k výchově, nedokážou vychovat ze svých dětí vyrovnané osobnosti.

Klíčová slova: rodina, rodiče, děti, výchova, výchovné styly, osobnost.

ANOTATION (ABSTRACT)

This bachelor work deals with education in functional complete families. There are still more and more children who have problems with their behaviour at home, at school, and in public although they come from good complete families. Human personality is formed in early childhood in the family, and everybody takes the models of behaviour from it. I am going to find out how the parents of grown-up children see the way their parents brought them up. How the education affected them and how they brought up their children. I am trying to find the answer why some parents are not able to bring up their children to balanced individuals in spite of the fact they have good conditions and dispositions to do so.

Key words : family, parents, education, styles of educations, personality.

OBSAH

ÚVOD	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	
1 RODINA	10
1.1 Pojem rodina	10
1.2 Historický vývoj rodiny	10
1.3 Změny a trendy v současné rodině	11
1.4 Rodinný systém	12
1.5 Základní typy rodin	13
1.6 Typy rodiny z hlediska funkčnosti	13
1.7 Funkce rodiny	14
1.7.1 Biologickoreprodukční	14
1.7.2 Ekonomická	15
1.7.3 Emocionální	15
1.7.4 Socializační a výchovná	16
2 VÝCHOVA	16
2.1 Výchova v úplné rodině	17
2.1.1 Rodičovská role	17
2.1.2 Role otce	17
2.1.3 Role matky	18
2.1.4 Role dítěte	18
2.1.5 Sourozenecké konstelace	19
2.2 Výchovné řízení	20
2.3 Výchovné prostředky	21
2.3.1 Tresty a odměny	21
3 OSOBNOST	23
3.1 Definice osobnost	23
3.2 Vývojová stadia osobnosti	23
3.3 Determinanty vývoje osobnosti	26
3.3.1 Dědičnost	26

3.3.2	Biologický základ osobnosti.....	26
3.3.3	Vliv prostředí.....	27
3.4	Základní psychické potřeby.....	27
3.5	Psychická deprivace.....	28
3.6	Psychická subdeprivace.....	30
4	OSOBNOST A VÝCHOVNÉ STYLY	31
4.1	Autoritářský styl.....	31
4.2	Demokratický styl.....	33
4.3	Liberální styl.....	33
4.4	Modely způsobu výchovy.....	34
4.4.1	Výchova typu nepřijetí (zavrhující).....	36
4.4.2	Výchova typu hypersocializující (protektivní).....	36
4.4.3	Egocentrická výchova (rozmazlující).....	37
4.4.4	Autokratická výchova.....	38
II.	PRAKTICKÁ ČÁST	
5	Cíl výzkumu.....	41
6	Metoda výzkumu.....	41
7	Výzkumný soubor.....	42
8	Výzkumná data.....	42
9	Analýza dat.....	43
9.1	Přehled kódovaných dat.....	44
9.1.1	Rodina A.....	44
9.1.2	Rodina B.....	46
10	Výsledek výzkumu.....	50
III.	ZÁVĚR	54
IV.	LITERATURA	56
V.	PŘÍLOHY	58

ÚVOD

Všichni se denně setkáváme s reakcemi ostatních lidí na určité situace a problémy. Často si mnozí z nás položí otázku, proč se ten, či onen člověk zachoval právě tímto způsobem? Co ho vedlo k takové reakci? Proč to dělá, proč to říká? Jaký je to vlastně člověk? Odpověď je ukryta ve struktuře jeho osobnosti.

Rodina a výchova prošla během staletí mnoha změnami. Ještě v 1. polovině 20. století převažovala autoritativní výchova s převahou tělesných trestů. V současnosti je v popředí výchova liberální, a to je opačný extrém. Některým dětem hlavně chybí přítomnost obou rodičů doma, což je převážně způsobeno jejich přílišnou zaměstnaností. Děti se pak vychovávají samy. S nepřítomností rodičů souvisí i nedostatečné rodinné zázemí, které běžně nazýváme teplo domova. Děti jsou často dobře zajištěny materiálně, ale na dětskou dušičku nezbyvá čas. Rodina je základem každé společnosti a výchova dětí je její nezastupitelnou funkcí. Důležitou funkcí rodiny, která má zásadní vliv na dobrý rozvoj dítěte, je funkce emocionální. Pokud chybí, nebo je nedostatečná, dítě poznamená po celý jeho další život.

Téma „Výchovné styly v úplné rodině a jejich vliv na rozvoj osobnosti“ jsem si vybrala proto, že rodina každého z nás ovlivňuje nejvíce. Působí na osobnost dítěte již od jeho početí a má rozhodující podíl na jejím rozvoji v oblasti tělesné, duševní i sociální. Chci nahlédnout do nitra rodin a pokusit se odhalit původ některých vlastností ve struktuře osobnosti jejích členů.

Práce je strukturována do dvou částí. Teoretická část se zabývá rodinou, výchovou, osobností a výchovnými styly. U rodiny je zaměřena na poznatky o historii i současnosti rodiny, o typech a funkcích rodiny. Část o výchově se zabývá rolemi v rodině, výchovnými prostředky a sourozeneckými konstelacemi. Osobnost je popsána z hlediska vývojových stádií a tato část se také zabývá determinanty vývoje a psychickými potřebami dětí. V poslední kapitole teoretické části jsou popsány výchovné styly a modely z pohledu různých odborníků. Ke studiu byla použita odborná literatura Zdeňka Matějčka, Jiřího Langmeiera, Zdeňka Heluse, Oldřicha Matouška, Marie Vágnerové a dalších odborných autorů.

Pro výzkum byla zvolena kvalitativní metoda, která formou narativního nebo polostrukturovaného rozhovoru poskytuje dostatek potřebných informací. Setření bylo prováděno v rodinách s dospělými dětmi., rozhovory byly vedeny s dětmi, rodiči i prarodiči dětí.

Cílem teoretické práce je ujasnit si, čím vším je vývoj osobnosti ovlivněn. Praktická část řeší otázku, jakým způsobem může i v úplných a fungujících rodinách docházet k narušení rozvoje osobnosti a utváření sebepojetí.

I. Teoretická část

1 RODINA

1.1 Pojem rodina

Rodina je nesporně nejstarší lidskou společenskou institucí. Již starořecký filozof Aristoteles nazval rodinu základní buňkou státu. Rodina vznikla již v pradávných dobách, a to nejen z přirozeného pohlavního pudu za účelem rozmnožování, ale také za účelem děti chránit, učit, vzdělávat, vychovávat a připravit pro život. Většina lidí si při vyslovení slova rodina představí domov a vybaví si zpravidla pěkné, milé a hřejivé vzpomínky se všemi prožívanými emocemi.

Rodina je pro dítě prvním modelem společnosti, s jakým se ve svém životě setkává, formuje jeho osobnost a postoje. Dítě přejímá hodnotové schéma rodiny podle jejích tradic. Rodina poskytuje dítěti uspokojení jeho biologických a psychologických potřeb. Dítě si z rodiny odnáší vzory chování, představu o manželství a rodině i o svém budoucím povolání. Rodina je instituce chráněna Zákonem o rodině. Tato skutečnost podtrhuje její důležitou a nenahraditelnou úlohu ve společnosti.

1.2 Historický vývoj rodiny

V každé době a ve všech společnostech je rodina nejmenší společenskou jednotkou. Člověk v dnešní podobě se objevil v mladší době kamenné, kdy lidé žili v pokrevně spřízněných skupinách. Na základě historických nálezů se vědci domnívají, že v době kamenné existoval matriarchát.

Stará řecká společnost se skládala ze širokých rodů. Rodiny byly striktně patriarchální. Dítě se stávalo plnoprávnou bytostí až ve chvíli, kdy dostalo jméno. Římané považovali rodinu za základní jednotku společnosti a vládl v nich patriarchát. Středověká rodina se hodně podobá antické rodině. Je patriarchální, ženské a mužské role jsou odděleny, je necitelná vůči dětem a je závislá na majetku. Rodina je společenskou i výrobní jednotkou a také výchovnou institucí.

Slovanské rodiny byly rovněž patriarchální. Křesťanství mělo k rodině rozporuplný postoj. Hlásalo, že manželství a rodinu stvořil Bůh a nelze ji rozdělit, ale požadovalo od svých učedníků opustit rodiny a žít v celibátu. Církev také určovala role v rodině. Mužům ukládala milovat své ženy, ženám nakázala podřizovat se svým mužům, dětem přikazovala poslouchat své rodiče, otcům zakazovala ponižovat své děti. Jako hlavní úkol rodiny určila plodit děti.

Ve středověku, stejně jako u starých Řeků a Slovanů, bylo zvykem přebytečné děti odkládat, a proto na konci středověku byly zřizovány první nalezince. Na venkově bylo běžné soužití širších třígeneračních rodin, s nimiž společně žili i nepříbuzní tovaryši a učedníci. Ve městech měli velkou rodinu jen majetní občané. Koncem středověku se ve městech objevují tendence k oddělenému bydlení střední a starší generace. Dětství ve středověku trvalo zhruba osm let, poté se dítě stalo dospělým členem rodiny a začalo pracovat v zemědělství, nebo bylo posláno do učení mimo domov.

Novověkou rodinu velice ovlivnilo hnutí za ženskou emancipaci a industrializace. Začíná se rozpadat patriarchální rodina. Po zavedení povinné školní docházky trávili děti většinu času mimo rodinu. Ženy začaly pracovat, muž již nebyl jediným živitelem rodiny a jeho prestiž v rodině začala klesat. (Matoušek, 1993)

1. 3 Změny a trendy v současné rodině

Dnešní doba posílila rodinu v úloze útočiště před veřejným světem. Rodina je protiváhou dnešního konzumního světa, dává svým členům příležitost k uplatnění trvalých hodnot, je opakem konzumního těkání od věci k věci, od místa k místu, od osoby k osobě. Nejcennější, co dnes rodina předává dětem, není majetek, ale vzdělání. Výchovnou funkci rodina dnes uplatňuje jen u nejmenších dětí. Úlohou rodiny je uspokojování citových potřeb, je místem konzumu a rekreace, místem přerozdělování ekonomických hodnot. Úloha předávání kulturních hodnot je značně ztížena vlivem masových sdělovacích prostředků na děti. (Matoušek, 1993). Vymětal (2004) zmiňuje dva protichůdné styly života – konzumní a alternativní

Konzumní styl života, který dnes převažuje, je založen na neustálém tlaku vydělávat a pořizovat a hlavní snahou je hromadit finance a majetek. Životní spokojenost měří tím, co vlastní, jejich citový vztah bývá povrchní. Svě děti mají rádi, ale není to vřelý vztah, dětem chybí projevy lásky a jsou citově subdeprivované. Jsou zahrnuty materiálními hodnotami, avšak chybí jim hodnoty, které nelze koupit. Nemají citové zázemí, chybí jim teplo rodinného krbu. Nemají domov a chybí jim tak základní životní jistota. Svě citové projevy jsou nuceny tlumit, což může v extrému způsobit jejich citový chlad, necitlivost, agresivní chování nebo bázlivost a úzkostnost. Tento styl se vyskytuje u lidí, kteří sami v dětství nepoznali vřelost citů, jsou citově blokováni, nejsou empatictí, jsou netrpěliví při výchově dětí a výchovu tak rádi přenechají jiným.

Alternativní styl volí lidé, kteří nevyznávají konzumní orientaci této doby, ale upřednostňují „býti před mítí“. S dětmi tráví hodně času, děti povzbuzují a dávají jim určitou volnost.

Některé současné trendy v rodině :

- sňatky a narození dětí se odkládají na pozdější dobu
- zakládají se rodiny bez legálního sňatku
- zvyšuje se rozvodovost
- rozvedení neochotně vstupují do nového svazku za účelem mít další děti
- omezuje se počet dětí v rodině
- narůstá počet bezdětných manželství
- prodlužuje se doba, po kterou žijí děti společně s rodiči

Prosazování individuálních zájmů má přednost před rodinnými zájmy. Podle nejčastějších hypotéz způsobila emancipace žen a jejich vysoká ekonomická a společenská aktivita to, že stále více dětí žije bez svého biologického otce, také klesla porodnost i sňatečnost. (Matoušek, 1993)

1.4 Rodinný systém

Chceme-li poznat rodinu, nestačí znát jen její jednotlivé členy, ale je třeba znát i vzájemné chování jejích členů. Členové rodiny se svým chováním navzájem ovlivňují. Každý rodinný systém má svůj vývoj a svou životní dynamiku.

Ve vícečlenné rodině se vytvářejí dílčí systémy nebo podsystémy. Kritériem členění do podsystémů bývá nejčastěji příslušnost ke generaci, pohlaví a povahové rysy. Přírozeným podsystémem jsou rodiče, sourozenci, prarodiče, matka s dcerou, otec se synem atd. Časté a nežádoucí spojení je spojení matka se svou matkou, jako spojenci proti všem. Každé narušení nějakého podsystému v rodině narušuje i funkci rodiny jako celku.

Rodina je zapojena do dalších společenských systémů. Mezi ně patří příbuzní, přátelé, sousedi a ostatní, kteří jsou ve styku s rodinou. Tyto systémy se také vzájemně ovlivňují a velice záleží na tom, zda jsou vzájemné vztahy dobré nebo špatné, protože i ty mohou kladně nebo záporně ovlivňovat funkci rodiny a následně i výchovu dětí. Další systémy, které ovlivňují rodinu, jsou zaměstnavatelé, škola, různé poradny apod. A nakonec i zcela neosobní společenské instituce, které zasahují do rodiny velmi významným způsobem. Jsou to zákony, předpisy, zvyky, tradice, obecně uznávané hodnoty, společenské normy, pravidla společenského života, ale i předsudky a pověry.

Rodina, jako každý systém, je schopna, v případě narušení nebo ohrožení jejího fungování, sama se uzdravit a opravit, i za cenu určitých obětí. V každé rodině působí vnitřní síly, které rodinu stmelují. Pokud tyto vnitřní síly nestačí, pak je třeba pomoci zvenčí a k tomu slouží systémy kolem rodiny. (Matějček, 1994)

1.5 Typy rodiny

Vyslovíme-li slovo rodina, většina z nás si představí maminku, tatínka a děti. Současný vývoj rodiny nám však ukazuje, že už to není tak úplně pravda. Dnes existují typy rodin, které byly v minulosti společností pokládány za zcela nepřijatelné. V dnešní době může tvořit rodinu jak manželský pár s dětmi, tak i otec nebo matka, kteří vychovávají děti samostatně, mohou to být i prarodiče, kteří mají v péči děti svých dětí. Rozvedení manželé se dnes mohou formou střídavé péče podílet na výchově svých dětí, rodinu tvoří i bezdětní manželé nebo partneři atd. Rodinu mohou tvořit i homosexuální partneři, kteří vychovávají dítě jednoho z nich z předchozího heterosexuálního vztahu. Tento posledně jmenovaný typ rodiny je i dnes pro mnohé lidi zcela nepřijatelný. Rodinu můžeme členit podle různých kritérií, např. podle velikosti, funkčnosti, apod.

Nukleární rodina je malé seskupení, tvořené rodiči a dětmi, případně rodiči a budoucími dětmi, kteří žijí ve společné domácnosti. Do nové rodiny si každý z manželů přivádí svou starou rodinu a své příbuzné se všemi tetičkami, strýci, bratřenci a sestřenicemi atd. Takové seskupení nazýváme **širší rodinou**. **Rodina úplná** je klasická rodina, tvořena manželským párem a dětmi. Dnes je trend poněkud odlišný, mladí lidé s uzavřením sňatku otálejí, přestože již vychovávají společné děti. A tak dnešní úplná rodina má podobu i nesezdaného páru s dětmi. **Neúplná rodina** je každá rodina, kde chybí jeden rodič. Může to být svobodná nebo rozvedená matka, vdova nebo vdovec, a dnes již není výjimkou rozvedený otec. **Rodina vlastní** je tvořena dětmi a jejich biologickými rodiči. Jako **rodinu nevlastní** nazýváme rodinu, která vznikla po novém sňatku jednoho z rodičů. V takové rodině je vždy jeden rodič biologický a je tedy vlastní, druhý rodič není biologický a tedy není vlastní. **Pro další rozvoj osobnosti dítěte je žádoucí, aby se neočerňoval obraz vlastního rodiče.** **Rodina náhradní** je tvořena manželským párem, který do své péče přijímá jednotlivé děti, sourozence, nebo skupinu dětí. Děti jsou pěstounům svěřeny soudem a oni zodpovídají za jejich výchovu. (Matějček 1994)

1.6 Typy rodiny z hlediska funkčnosti

Helus (2007) vyčlenil několik typů rodin podle vlivu směrem k dětem. **Funkční rodina** je stabilní seskupení, plní všechny své funkce a zajišťuje tak dětem uspokojování všech základních biologických i psychologických potřeb. **Rodina problémová** má nedostatky v plnění svých funkcí. Většinou se taková rodina potýká s krizí a hrozí její rozpad. Mnohé rodiny se dokážou s takovou situací vypořádat samy, ale jsou rodiny, které hledají pomoc u odborníků, např. v psychologických nebo manželských poradnách apod.

Dysfunkční rodina je rodina, kde je již dlouhodobě vážně narušeno plnění některých funkcí do té míry, že situace vážně ohrožuje výchovu a vývoj dětí. Rodina si sama nedokáže poradit a je nutná intervence z vnějšku. Jedná se zejména o rodiny alkoholiků, rodiny zatížené psychickými poruchami, rodiny v nevyhovujících bytových podmínkách atd. Do dysfunkční rodiny Helus (2007) zařazuje rodiny podle typu výchovy - nezralé rodiny příliš mladých rodičů, přetížené rodiny (pracovně, konflikty, starost o nemocného, citové strádání, ekonomické a bytové problémy), ambiciózní s hodnotami zaměřenými na vysoké materiální zajištění rodiny, perfekcionistické kladoucí na děti vysoké výkony, autoritářské, liberální, rodiny odkládající výchovu na prarodiče, disociované s narušenými vnějšími vztahy.

Afunkční rodina již neplní žádné svoje funkce a dítě je ohroženo na výchově, na vývoji a mnohdy i na životě. V takových případech se v rodině objevují patologické jevy, které způsobují absolutní nezáměr o dítě a vzbuzují nenávistný postoj k dítěti. Zde je nutné, na základě rozhodnutí soudu, děti z rodiny odebrat a rodiče zbavit jejich rodičovských práv. (Matějček 1992)

1.7 Funkce rodiny

Ivo Možný (1990) pod pojmem rodina označuje manželský pár s dětmi. V současnosti převládá forma monogamní párové rodiny, tzn., že domácnost je tvořena mužem a ženou a jejich dětmi.

Funkcí rodiny je odpradávná plnění úkolů, které rodina má vůči svým členům i vůči celé společnosti. Úkolem rodiny je zajistit reprodukci člověka, pečovat o děti, působit na jejich socializaci, předává tradice a hodnoty rodiny a společnosti. Rodina je pro své členy zázemím, poskytuje ochranu, oporu a pomoc v každodenním životě i v krizových situacích. Dohlíží na chování svých členů, vede je k mravnímu a morálnímu životu. Rodina sdílí se svými členy radosti i smutek, úspěchy i neúspěchy, starosti i radosti. Přijímá a poskytuje péči. (Čáp, Mareš, 2007)

Ačkoli rodina prošla v průběhu času řadou změn, zůstává základní společenskou jednotkou pro všechna lidská společenství. Podle kultury může mít odlišnou strukturu a význam, jinak rozděleny role a moc. Avšak základní funkce rodiny jsou v různých kulturách totožné.

1.7.1 Biologickoreprodukční funkce

Tato funkce je důležitá, jak pro partnerský pár, tak pro společnost. Rodiny tvoří stabilní reprodukční základnu každé společnosti, a proto jsou rodiny všeobecně podporovány. Podle současného trendu ve vyspělých zemích jsou děti často překážkou profesního růstu

rodičů, přináší velkou odpovědnost jsou určitým omezením v užívání si života. Ubývá rodin s více dětmi, stále více rodin má jen jedno dítě a stále více párů uvažuje o bezdětném manželství. Porodnost neustále klesá, rodičovství je většinou plánované. Stoupá věková hranice vstupu do manželství a tím i ženy své první dítě rodí ve vyšším věku, než tomu bylo před 20 lety. S vyšším věkem jsou rodiče zralejší a lépe připraveni na výchovu dětí, což je nesporně přínosem.

1.7.2 Ekonomická funkce

Pokud je rodina dostatečně ekonomicky zabezpečena, mohou se příznivě rozvíjet a utužovat vztahy uvnitř. V takové rodině vládne klid a pohoda.

U tradičních společností zabezpečoval rodinu převážně otec a matka se starala o děti a domácnost. V současnosti se na ekonomické zajištění rodiny podílejí oba partneři a nejsou výjimkou rodiny, kde žena má větší podíl. Pokud je narušena funkce ekonomická, pak se situace odráží v dalších funkcích, např. v nepříznivé emocionální funkci. Vzdělání rodiče, rodiče s vyšším postavením ve společnosti se chovají zodpovědněji a svým dětem se snaží zajistit dobré vzdělání, zájmové a sportovní aktivity apod. Rodiny z nižších vrstev často nemají dost odpovědnosti, nepracují a spoléhají na sociální dávky od státu.

1.7.3 Emocionální funkce

Je důležitá pro rozvoj a stabilitu rodiny, a také pro biologickoreprodukční funkci. Kladný citový vztah partnerů vytváří příznivé rodinné klima pro nerušený emocionální rozvoj dětí. Rodiče, kteří si vzájemně naslouchají a respektují se, dovedou se vcítit jeden do druhého, dávají tak dětem vzorný příklad do jejich budoucích partnerských vztahů. Taková rodina je pro děti opravdovým bezpečným zázemím. Milující rodiče, přiměřené požadavky na dítě a přijímání dítěte vytváří optimální prostředí pro citový rozvoj dítěte. Emoční vztah je podle Čápa a Mareše (2007) ve výchově a pro zdravý vývoj osobnosti velmi důležitý.

Kladný emoční vztah ve spojení s jakýmkoli stylem výchovy působí na dítě vždy lépe než záporný. V rodině s kladným emočním vztahem se všechny problémy, ať už se týkají výchovy nebo vztahů mezi rodiči, vyřeší bez negativního dopadu na psychiku dítěte a rozvoj jeho osobnosti. Děti, zahrňované láskou svých rodičů a zájmem o ně, lépe prospívají ve škole, rodiče v nich budují kladný vztah ke vzdělávání a tím podporují rozvoj jejich inteligence. Děti jsou svědomitější, mají rozličné zájmy, s rodiči tráví spoustu času. (Čáp, Mareš, 2007).

Záporný emoční vztah k dítěti se projevuje zejména tím, že rodiče nemají o dítě zájem, netráví s ním volný čas, neustále zdůrazňují jeho nedostatky, dítě ponižují, jsou lhostejní, chladní, dítěti se posmívají, jsou ironičtí, dítě neustále srovnávají s jinými dětmi.

Pokud se tento záporný emoční vztah spojí s autoritářskou výchovou, dítě se tak naučí bezvýhradně se podřizovat autoritě a přejímat její názory. Děti bývají úzkostnější, nevěří ve své schopnosti, jsou málo tolerantní k druhým, často jsou introvertní.

Fyzické trestání vyvolává u dítěte nežádoucí chování, vztahy mezi ním a rodiči se naruší, dítě má pocit ponížení a jeho sebevědomí se snižuje. Někteří rodiče užívají psychických trestů, např. neprojevují lásku, zavalují dítě výčitkami, mnohdy i vyhrožují. Tyto tresty mají trvalejší a hlubší účinky, v dítěti mohou evokovat pocity viny, úzkosti, nejistoty a vše může vyústit až do neurózy. Tyto děti v pubertě snáze podlehnou antisociálním skupinám vrstevníků. (Čáp, Mareš, 2007)

Děti, které vyrůstají bez mateřské něhy a rodičovské lásky, jsou **citově deprivované**. Nejedná se pouze o děti v ústavech, ale i děti, jejichž matce chybí empatie, je citově chladná nebo odmítavá, anebo otec je příliš tvrdý. Děti si nevytvoří citové pouto k dospělému, nenaváží vztah a jejich první zkušenost je negativní. To způsobí v jejich pozdějším životě vážné nedostatky v citové oblasti. Jsou povrchní, nezdrženliví, vztahově nestálí a mají málo zábran. Snaží se mít všechno, co se dá a hned. Výzkumy prokázaly, že citová deprivace v raném dětství ovlivní jedince na celý život. (Vymětal, 2004)

1.7.4 Socializační a výchovná funkce

Rodina je první výchovné prostředí v životě dítěte. Je to nejpřirozenější místo uspokojování každodenních potřeb, místo, které připravuje dítě na vstup do života ve společnosti. Rodina působí na rozvoj jeho osobnosti, ovlivňuje jeho sebepojetí a buduje v něm sebevědomí.

První fáze socializace, to je styk dítěte s rodiči, prarodiči, sourozenci a ostatními členy rodiny. V rodině si osvojuje společenské normy, zvyká si dodržovat určitá pravidla, chovat se v roli, vytváří si vztah k hodnotám a tradicím. Učí se respektovat authority. Aby se dítě dokázalo bez vnější kontroly chovat v souladu s požadavky rodiny a společnosti, musí dojít ke zvnitřnění požadovaného chování. Jak úspěšně u dítěte proběhne socializace v rodině, záleží na stylu rodinné výchovy.

2 VÝCHOVA

J. Pelikán (1995) hovoří o výchově jako o cílevědomém a systematickém utváření osobnosti, kde cílem je dosažení trvalejších změn v osobnosti dítěte, v jeho chování a jednání. Různí pedagogové nahlízejí na výchovu různými pohledy. G. A. Lindner vidí výchovu jako jednostranné působení dospělého vychovatele na dítě s cílem přizpůsobit ho normám společnosti. I. Kant a J. J. Rousseau naopak zdůrazňují významný podíl osobnosti žáka na

svém vlastním formování. Nejlepší způsob výchovy popisuje Rousseau jako ... *nevěšování do vývoje dítěte a poskytnutí maximální svobody i za cenu omylů a chyb, z nichž se dítě samo učí.* (J. Pelikán, 1995, str. 35). Jiní pedagogové jsou zastánci názoru, že výchova má probíhat ve smyslu interakce mezi dospělým a dítětem.

2.1 Výchova v úplné rodině

Až do počátku minulého století se vedly spory o tom, zda je vývoj dítěte určen dědičností nebo prostředím. V současnosti se psychologové shodují v tom, že vývoj je ovlivněn vzájemným působením dědičnosti a prostředí. Dědičnost můžeme přirovnat k základnímu stavebnímu kameni osobnosti, který je výchovou formován a opracováván. Výchova v rodině je nejdůležitější z vlivů prostředí, které působí na duševní vývoj dítěte. Postupem času působí na vývoj dítěte i další vlivy, jako je škola, kamarádi, práce, společnost apod.

Ani úplná rodina není zárukou dobré výchovy. I tam se mohou vyskytovat podmínky nevhodné pro výchovu dítěte. Problémy mohou mít rodiče mezi sebou, nebo mohou mít problémy sami se sebou. Jedná se většinou o nevyzrálé a nějakým způsobem narušené osobnosti, které jen ztěžka mohou vychovat ze svých dětí osobnosti vyrovnané. Takoví rodiče pravděpodobně opět vychovávají děti s narušenou a nevyrovnanou osobností.

2.1.1 Rodičovská role

Je to důležitá součást identity dospělého člověka. Sociálně je vysoce ceněna. Rodičovství je přirozeným vyústěním manželství a role rodiče má velký vliv na osobnost člověka. Je to role, jako jediná, nezpochybnitelně nadřazená. Stane-li se člověk rodičem, zůstává jím navždy, tato role je nevratná. Každý rodič má vrozenou schopnost chovat se k novorozenci způsobem, který prospívá jeho rozvoji. Toto chování stimuluje sám novorozenec a postupně se vzájemná interakce rodičů a dítěte synchronizuje. Citlivost u matek je sice posilována hormony, ale i otec se dovede chovat citlivě. Rodiče jsou pro své děti autoritou, dítě je závislé na jejich péči a je jim podřízené. Rodičovství sebou přináší mnoho povinností a omezení, je náročné na zodpovědnost a představuje určitou zátěž. Pozitivní vzor rodičovství z vlastní rodiny posiluje ochotu stát se rodičem, naopak negativní vzor vyvolává odlišný postoj k rodičovství a odlišné chování. (Vágnerová, 2000)

2.1.2 Role otce

Pro muže je početí dítěte součástí jejich identity, považují početí za důkaz své mužnosti. Identita otce je více sociálně podmíněna a její proměna je pozvolnější. Přestože je

vžitá představa, že otec nemá pro dítě tak velký význam jako matka, i otcové dovedou navázat kontakt s novorozencem a uspokojovat jeho potřeby. Role otce je s přibývajícím věkem dítěte stále významnější, vrcholu dosahuje v 6 letech dítěte a nadále zesiluje, naopak role matky zeslabuje. Otec je nejen důležitý pro finanční zabezpečení rodiny, ale pro děti je významnou autoritou a vzorem mužského sociálního chování.

2.1.3 Role matky

Na roli matky se žena připravuje již v těhotenství, kdy si vytváří k dítěti silné citové pouto. Ihned po porodu o své dítě pečuje, komunikuje s ním, uspokojuje jeho potřeby a tím se jejich pouto ještě prohlubuje. V interakci s novorozencem se rozvíjí typicky mateřské chování.

Proměna ženské role v matku je náročnější než proměna muže v otce. Matka má více povinností, radikálně se změní její dosavadní styl života, je omezena její svoboda rozhodování. Většinou je nucena přerušit profesní dráhu a zůstat izolovaná v domácnosti s dítětem. Ale každá mince má dvě strany, a její omezení jsou vyvážena uspokojením potřeby mateřství, potřeby o někoho pečovat a silnou citovou vazbou na své dítě. Role matky je ve společnosti vysoce oceňována a má značnou prestiž, ale zároveň společnost na matky klade příliš velké nároky. Zvládnutí role matky, manželky a profesní role je někdy úkol téměř nadlidský. (Vágnerová, 2000)

2.1.4 Role dítěte

Dítě svého rodiče upoutá specifickou a nezrušitelnou vazbou k druhému rodiči.

(Vágnerová, 2000, str. 344)

Dítě může rodičům svým způsobem uspokojovat všechny psychické potřeby, ale může jejich uspokojování také bránit. Dítě je pro rodiče oživení, zdroj nových zážitků a zkušeností, ale také i určitým omezením jejich svobody. Přijímá a oplácí city svých rodičů, citový vztah s dítětem je spolehlivý a jistý. Váže na sebe intenzivně pozornost dospělých, a tak dochází k proměně partnerských vztahů a někdy může dojít i k jejich ochlazení. Dítě může přinášet svým rodičům uspokojení potřeby seberealizace, může se stát smyslem jejich existence, zcela naplňuje jejich život. V druhém případě může být brzdou seberealizace některého z rodičů, např. v profesním životě. Dítě je pokračováním života svých rodičů, přenáší některé vlastnosti, podobu, tradici, hodnoty a zvyky do budoucna a předává je další generaci. Tím uspokojuje rodičům jejich potřebu otevřené budoucnosti, ale zároveň jejich budoucnost limituje, protože se již musí rozhodovat s ohledem na své děti a jejich potřeby.

Dítě vždy, více nebo méně, naruší sociální situaci, do které se narodí. Jeho příchod přináší pozitivní i negativní změny, které musí rodiče zpracovat, vyrovnat se s nimi a podle nich si zařídit další život. (Vágnerová, 2000)

2.1.5 Sourozenecké konstelace

Sourozenecké konstelace se zabývají pořadím sourozenců v rodině. Sourozenectví rozvíjí mezi sourozenci specifický, zcela odlišný vztah, než jaký mají s dospělými. Sourozenci jsou spojeni citovou vazbou, jsou jeden druhému oporou a pomocníkem, poskytují si navzájem nové podněty, vytváří si mezi sebou zdravé prostředí konkurence, vytváří sourozeneckou koalici vůči rodičům. Jako nežádoucí vlivy lze jmenovat sourozeneckou rivalitu, žárlivost, závist, vzájemné konflikty, snižování sebevědomí. V dobře vedené rodině si rodiče mezi dětmi dokážou tzv. udělat pořádek. Dovedou je usměrnit, čímž je učí sociálnímu chování, jako je např. velkorysost, ovládání emocí, odkládání uspokojování potřeb, předcházení konfliktům atd. (Leman, 2006).

Sourozence lze dělit na tři charakteristické typy:

Prvorození, včetně jedináčků, jsou děti houževnaté, sebeukázněné, svou pílí dosahují úspěchů, jsou přesné, mají organizační schopnosti, jsou vážné a konzervativní. V životě jsou úspěšné, uplatňují se nejvíce ve vědě, ekonomice, inženýrství a obsazují důležité pracovní a společenské funkce.

Jedináčkovské rysy jsou ještě znatelně výraznější, jedináčci navíc nejsou schopni sebekritiky. Často si dávají příliš vysoké cíle a při nesplnění jsou zklamáni sami sebou a mají pocit zmaru. Bývají introvertní, nerozumí svým vrstevníkům, nemají mnoho přátel a jsou příliš upnuti na rodiče.

U **druhorozených a prostředních** dětí se těžko určují charakteristické rysy. Snaží se být opakem svých starších sourozenců, chtějí jít svou vlastní, nejlépe opačnou cestou. Bývají tolerantní, nepouští se do soupeření, raději vyjednávají, dokážou se vyhnout konfliktům, jsou dovední usmiřovači a vyjednávači. Mohou být ale také bojovní a soupeřiví i tiší a ostýchaví, propadat depresím, chtějí být rebely a černými ovce rodiny. Jsou společenší a rádi se obklopují přáteli. Typickým problémem prostředních dětí je pocit útlaku, přehlížení a nedůležitosti v rodině, proto často opouštějí domov jako první, upínají se k vrstevníkům a hledají prostředí, kde budou uznáváni. (Leman, 2006)

Benjamínci mají v rodině výjimečnou pozici. Prvorozené dítě obletovala celá rodina, druhorozené se pořád snaží dohnat toho před sebou, nejmladší dítě mají na starost mimo rodičů i starší sourozenci. Starší děti berou benjamínka mezi vrstevníky a tam malé dítě, jak říkávala moje babička, pochytilí móresy starších dětí. Benjamínci bývají bezstarostní, rádi jsou

středem pozornosti, jsou společenšší a v okolí oblíbení, potřebují kontakt s lidmi a bývají dobrými baviči. Jsou ale také vzpurní, netrpěliví a rozmazení. Snadno se pro něco zapálí, ale dlouho jim nadšení nevydrží. Potřebují chválu, uznání a povzbuzování.

Věkové rozdíly a pohlaví sourozenců také hrají svou nezanedbatelnou roli. U věkového rozdílu větší než 6-7 let lze hovořit o dvou vedle sebe žijících jedináčcích. Na ideálním věkovém rozdílu se současní odborníci nedokážou shodnout. V případě pořadí pohlaví je dle názoru odborníků lepší, pokud je prvorozené dítě chlapec. U prvorozené dívky a druhorozeného chlapce lze předpokládat, že chlapec bude silně ovlivněn ženským vzorem chování, což se může negativně projevit v partnerských vztazích. (Leman 2006).

2.2 Výchovné řízení

Slabé výchovné řízení nepřispívá k dobrému vývoji dítěte. Na dítě nejsou kladeny žádné nebo jen nízké nároky, rodiče ho nekontrolují a dítě si dělá, co se mu zamane. Rodiče dítěti nechávají přílišnou volnost, nezajímají se o jeho radosti a starosti, o jeho záliby, jsou k dítěti lhostejní, což vede k jeho celkovému zanedbání. Někteří rodiče svou lhostejnost dítěti vynahrazují kupováním dárků a poskytováním peněz. Dítě není zvyklé o něco usilovat, o něco se snažit, mít nějaký cíl. Neumí překonávat životní překážky, není vytrvalé a nevěří samo sobě a svým schopnostem.

Silné výchovné řízení je založené na přísnosti a důslednosti ze strany rodičů. K dětem jsou laskaví, děti je akceptují a mají k nim dobrý vztah, i přestože požadavky bývají vyšší a zákazy přísnější, než u ostatních dětí. Děti jsou vedeny ke svědomitosti, dobře se ovládají, respektují autority. Jsou převážně zaměřeny prakticky.

U **rozporného** řízení se střídá slabé a silné řízení. Rodiče si dlouho dítěte nevšímají, nechají mu volné pole působnosti a v případě nějakých problémů ve škole, nebo i jinde, začnou na dítě křičet a trestat je. U dítěte tím vypěstují labilitu a nesvědomitost. Dítě nemá jistotu, co bude následovat po nějakém jeho činu. Přejde pochvala? Nebo trest? Nebo lhostejnost?

Střední výchovné řízení lze brát jako optimální. Požadavky na dítě jsou optimální přiměřené věku a schopnostem. Plnění je ze strany rodičů kontrolováno s citem, taktem a bez zbytečného ponižování a znemožňování dítěte. I na nezdařile splněném úkolu lze vždy najít něco pozitivního a dítě za to pochválit. (Čáp, 1996)

2. 3 Výchovné prostředky

Já chci! Takto se dítě začíná domáhat uznání své probouzející se osobnosti. Zde se poprvé ptáme, zda trestat nebo odměnit, povzbudit a pochválit nebo omezit a potlačit? Každé dítě v rodičích evokuje trochu jiné postoje a trochu jiné jednání, každé dítě na stejný výchovný postup reaguje jinak. V problému odměn a trestů je důležitý vzájemný vztah mezi dítětem a rodičem. Trest může špatné chování jen zastavit, ale odměna dobré chování buduje. I při trestání musí dítě cítit lásku rodičů, a proto dítě lépe přijme trest rodičů, než trest cizího člověka.

Nejdůležitějšími faktory výchovy je dítě samo a osobnost každého rodiče - temperament, obecná a emoční inteligence, autorita, postoje ke způsobům výchovy, postoj k dětem, životní filozofie. Každé dítě je individualita a musí se k němu tak přistupovat. Jinak trestáme dítě se sklony k neurotickým reakcím, jinak dítě sebevědomé, jinak dítě předškolní a jinak pubescenta. Stejně, jako u rodičů, tak i u dětí velmi záleží na situaci a celkovém psychickém rozpoložení dítěte. Tresty a odměny se neřídí žádnými pravidly. Vždy se jednání liší podle společenské situace, jinak řešíme situaci v rozčilení a jinak v dobré náladě.

Odměny a tresty působí ve třech oblastech, a to v oblasti **fyziologické, duševní a duchovní**. (Vymětal, 2004)

2.3.1 Tresty a odměny

Tresty mají tři důležité funkce. Musí **napravit škodu**, např. uklidit hračky, opravit nebo zaplatit z kapesného poškozenou věc. Trest má **zabránit opakování nesprávného chování** tím, že nesprávné chování je neustále provázeno nepříjemnými zážitky ze soustavného trestání. Trest musí **zbavit viníka pocitu viny**, dlouhé odkládání trestu je pro dítě větší psychickou zátěží než okamžité přísné potrestání. Tresty a odměny by vždy měly být **přiměřené** k vývoji osobnosti a věku dítěte, protože v různém věku a různém stupni vývoje osobnosti je výchovná jiná forma trestu nebo odměny. Primitivní neodpovídající výchova dítě brzdí a potlačuje rozvoj jeho osobnosti. Aby dítě chápalo, za co je trestáno, musí trest být **srozumitelný**. Nelze dítě trestat za prohřešek, pokud si ještě nedokáže uvědomit, že to nemá dělat nebo říkat. Stále stejný výchovný prostředek přestává účinkovat, stále stejné pochvaly nepovzbuzují a stejné pohružky neodstrašují. Proto musí být soustava trestů a odměn **bohatá a členitá**. Příliš silné tresty vedou k útlumu, pasivitě, apatii nebo naopak ke vzdoru, vzpouře, pomstychtivosti. Příliš silné odměny ochuzují děti o radost z obyčejných věcí, o možnost těšit se, toužit a usilovně si něco přát, což je hnací silou pro pracovní úsilí. Je tedy žádoucí tresty a odměny **nepřehánět**. Tresty a odměny se mají **používat s důsledností**, neboť nedůslednost dítěte mate a rodiče pozbývají vážnosti. Pokud za tutéž věc dítě jednou

pochválíme a podruhé potrestáme, neví, co má dělat. K nedůslednosti může docházet i rozporným výchovným řízením rodičů nebo dvou výchovných prostředí, např. rodiny a školy.

Fyzické tresty jsou namístě u malých dětí, kdy je dobré dát najevo svou tělesnou převahu. Na malé vzteklouny ve věku dvou až tří let platí pár na zadek, tomu dobře rozumí. Přesvědčování a vysvětlování tady nepomůže. S rostoucím věkem jsou tělesné tresty stále méně účinné a nastupují tresty psychologické a duchovní. (Vymětal, 2004).

Fyzické trestání starších dětí vyvolává u dítěte nežádoucí chování, vztahy mezi ním a rodiči se naruší, dítě má pocit ponížení a jeho sebevědomí se snižuje.

Někteří rodiče užívají **psychických** trestů, např. neprojevují lásku, zavalují dítě výčitkami, mnohdy i vyhrožují. Tyto tresty mají trvalejší a hlubší účinky, v dítěti mohou evokovat pocity viny, úzkosti, nejistoty a vše může vyústit až do neurózy. Tyto děti v pubertě snáze podlehnou antisociálním skupinám vrstevníků. (Čáp, Mareš, 2007)

Mezi **psychologické** výchovné prostředky patří **práce za trest**, kdy viník napravuje úmyslně způsobenou škodu. Také **práce za odměnu**, kterou dítě bere jako ocenění a přínos pro rodinu, je výchovná. Nejúčinnějším povzbuzovacím prostředkem je **pochvala a ocenění**, negativním protějškem jsou **výtky a ponížení**. Další prostředek, **sliby a hrozby**, podněcuje nebo udržuje snahu dítěte něčeho dosáhnout a něco dokázat. Hrozby do budoucna mají vyvolávat strach a zabránit nežádoucímu chování. Tresty **odložené** využívají úzkosti při očekávání nepříjemnosti, proto je třeba k trestu přistupovat s citlivostí a rozmyslem, aby čekání na trest nebylo pro dítě příliš psychicky náročné a kruté. U dětí předškolních se převážně užívá trestu **okamžitého**. **Posměšky a zahanbení** jsou tresty, které děti nesou hůře než tělesné tresty. Ve skutečnosti málokdy vedou k nápravě chování. Dítě většinou nesklízí posměch za věci, které může ovlivnit, ale za nějakou vrozenou odlišnost, např. velké uši, koftání, pohybové omezení apod. Takový způsob trestání je nejzávažnějším vychovatelským prohřeškem.

V oblasti **duchovní** se dostáváme ke slovu odpuštění, které také plní funkci trestu. Odpuštění není odměnou, ale působí jako osvobození od úzkosti z očekávaného trestu. Je ale třeba zachovat zdravou vzdálenost mezi dvěma póly. **Neodpustit nic**, což je nevhodné, nelidské a bezcitné a rodič ztrácí náklonnost dítěte, nebo **odpustit všechno**, čímž rodič při své neomezené laskavosti ztrácí veškerou svou autoritu. (Matějček, 1997)

3 OSOBNOST

3.1 Definice osobnosti

V psychologii nalezneme různé výklady pojmu osobnost, různé metody poznávání osobnosti a různé přístupy k žádoucímu ovlivnění osobnosti. Nejčastěji psychologové uvádějí:

Osobnost je to, čím se člověk liší od druhých lidí, tzn., že každý člověk je originál, individualita, jedinečný svým sebepojetím, svou nezastupitelností, svým sebevyhraněním. (Helus 2004).

Osobnost je povaha člověka, jeho charakterové vlastnosti, hodnoty, normy a také způsob jednání, schopnost projevit a přijímat city apod. (Vymětal, 2004).

3.2 Vývojová stadia osobnosti

Stadia vývoje se od sebe zřetelně odlišují svými znaky a následují po sobě v zákonitém sledu. Vývoj předchozího stadia ovlivňuje stadium následující. Vývoj osobnosti je u každého jedince vždy individuální a specifický. Odborníci se shodují v názoru, že základní rysy osobnosti se utváří v dětství a dospívání. Klíčové období je předškolní věk, čili prvních šest let života. Traumatické zážitky, jako je např. těžký konflikt rodičů v přítomnosti dítěte, mohou trvale ovlivnit vývoj. I když dítě rozumově situaci nechápe, velmi dobře vycítí závažnost toho, co se děje. Mnohem více však na vývoj osobnosti dítěte působí každodenní zkušenosti v rodině a atmosféra rodiny. (Vymětal, 2004)

Již v **prenatálním období** jsou obvyklé projevy temperamentu dítěte. **Postnatální období** se dítě přizpůsobuje novým podmínkám. Dítě je vybaveno řadou reflexů, vrozenými způsoby chování a schopností učení. Rozvoj novorozence závisí na vhodných podnětech a probíhá formou interakce, zejména s matkou. (Vágnerová, 2000). Vymětal (2004) zdůrazňuje, že dítě hned po narození velmi citlivě vnímá atmosféru v rodině a reaguje na náladu matky.

Kojenecké období - je nejkratším vývojovým obdobím, ale odehraje se v něm velice mnoho. Velký pokrok nastane v motorice i v psychice. U dítěte se vytváří základní postoj ke světu – základní důvěra či nedůvěra. Spokojené dítě je později ve vztahu ke světu, lidem i sobě optimistické a otevřené. Hlavní psychosociální potřebou je potřeba vazby na jedinou, určitou a neměnnou bytost, obvykle na matku. Matka mu poskytuje vše, co potřebuje – ochranu a jistotu. (Vymětal, 2004)

Batoletí období trvá zhruba od jednoho roku do tří let, dítě se naučí chodit a neustále něco nového objevuje. Asi ve dvou letech se začíná hovořit. Dítě se neustále na něco vyptává a vyžaduje odpovědi, pomocí řeči objevuje existenci „já a ty“. Vývoj řeči a hovoru ovlivňuje

rozvoj myšlení. Následuje **zrod identity a původcovské pozice** - sebeznačení jako „já“ a sebeprosazení jako „já sám“. Dítě prosazuje svou vůli, dokáže vyjadřovat i svou nelibost nad omezování objevené autonomie a **vzdoruje**. Dostává se do střetu s rodiči a začíná výchova. Podle Eriksona necitlivé zásahy do autonomie si dítě bude od začátku spojovat s pocity hanby a pochybností. (Helus, 2004).

Předškolní věk je období mezi třetím a šestým rokem. Dítěti se otevírají nové možnosti, ale objevují se i meze, které musí respektovat. Roste obratnost dítěte, obleče se, zvládne hygienické úkony i jednoduché práce, čímž v něm rodiče pěstují smysl pro povinnost a podporují jeho sebevědomí. Myšlení je **egocentrické a magické**. V sociálním životě u něho nabývá na váze význam kamarádství s vrstevníky. Pomocí her se učí vyhraňovat některé své vlastnosti, touží podobat se svým vzorům. Hry také pomáhají kompenzovat různé frustrace – omezení a ponížení, obavy a úzkosti. Dítě se vyvíjí i v oblasti **mentální a duševní**. Myšlení a fantazie dovoluje vykládat si svět kolem sebe, zabývat se jím a mluvit o něm. Dítě se zapojuje do rozhovorů, do diskusí, rádo se na něco ptá a dychtivě vyjadřuje svůj názor, nebo projevuje nesouhlas. Vznikají i první projevy kamarádství. Úroveň psychického a psychosociálního rozvoje osobnosti umožňuje dítěti zaujímat **základní mravní postoje**, vyjadřovat počáteční mravní pocity a názory. Postupně si uvědomuje „pravidla hry“, utváří si základy mravního cítění a usuzování, učí se ctít určitá pravidla. Pokud u dítěte potlačujeme spontánní iniciativu jako nežádoucí, znepokojující, problematický jev, mohou u něho převažovat pocity viny a počáteční iniciativa je podlomena. Ohroží se tím zejména rozvoj osobnosti. (Helus,2004)

Mladší školní věk je období mezi šesti a jedenácti lety. Dítě se stane školákem, musí zvládnout koncentrovat pozornost, přizpůsobit se režimu vyučování a schopnost soužití s dětmi a učitelkou. Dítě musí ovládat svou afektivitu (vztek, lítost, nevrlost), uvědomovat si povinnosti a plnit je, důležitá je schopnost spolupráce s dětmi v kolektivu. Se vstupem do školy prožívá potřebu zažívat úspěch a sklízet pochvalu. Probouzí se v něm usilovnost, základ pro uspokojení potřeby vyniknout a být dobrý. Usilovnost s sebou přináší radost z úspěchu, uspokojení z činnosti a potěšení z toho, že na ni stačí a dovede ji do konce. Tím se v dítěti formují důležité vlastnosti osobnosti – píle, soustředěnost, ctižádostivost, odpovědnost za odvedenou práci. Opakované neúspěchy vedou k pocitu méněcennosti. Pokud se méněcennost stane rysem osobnosti, má dítě sklony k apatii a rezignaci, k vyhýbání se úkolům a nárokům, obviňuje okolí z předpojatosti a nespravedlivosti. Negativní hodnocení pak jeho pocity prohlubuje.

Sebeprezentace přináší dítěti pocity zadostiučinění a hrdosti, a proto je třeba připravovat situace, kdy dítě vystupuje před ostatními, je středem pozornosti a aktérem situace. Toto je důležitým předpokladem pro vývoj bohatého projevu, umění chovat se

kultivovaně, přirozeně a důstojně mezi lidmi. Myšlení školáka je vyspělejší, rozvíjí se paměť a dítě tak celkově kultivuje svou osobnost. (Helus, 2004).

Střední školní věk – období **pubescence** či raná adolescence, období druhého vzrodu. Nastupuje dospívání, probouzí se sexualita. Je to věk plný neklidu, dramaticky se mění tělo i duše, dítě se začíná vzpouzet autoritám, nastupují konflikty s rodiči a učiteli. Dítě se hledá, jak ve vztazích s jinými lidmi, tak se sebou samým, ptá se, kým je a kam bude v životě směřovat. Proměny jsou provázány změnami nálad, názorů a tužeb, což lze nazvat celkovou hlubokou krizí.

Adolescence. Pro ukončení adolescence jsou významné změny psychické. Je to období, kdy biologicky zralý člověk se stává dospělou a svébytnou bytostí. Nevládnuté úkoly pubescence se přenáší do adolescence a způsobují hlubokou vývojovou krizi, která může mít následky po celý život. Pokud není dobře zvládnutá pubescence, v adolescenci dochází k velkému ohrožení vývoje osobnosti. Někteří jedinci se pak uchýlí k různým závislostem, ke kriminalitě, promiskuitě apod.

Adolescent si velmi důkladně promýšlí směr své životní cesty, přichází **starost o vlastní budoucnost = zrod reflexe životní cesty**. Zvažuje všechna pro i proti u jednotlivých vyhlídek. Do konečného rozhodnutí mohou zasahovat i rodiče, ale dospívající spoluzodpovídá za rozhodnutí a je odhodlaný nést zodpovědnost a vyvozovat z rozhodnutí závěry.

Dospívající se enormně zabývají svou identitou. Erikson říká, že identita je pro mladé lidi vůdčí životní téma. (Helus, 2004). Identitu jedinec vyjadřuje slovy, svými postoji a jednáním. Je základem vztahu k sobě samému a vyjádření identity je základ pro životní stabilitu v dalším životě. Pokud selže pokus o vytvoření identity, z jedince je nestabilní osobnost, je vnitřně rozháraný, rozpolcený, nevyhraněný, neintegrováný atd. Pro vytvoření identity jsou důležité vzory a ideály, které dospívající má. Podle Říčana je vytváření osobní identity záležitost celého života. Určitým nebezpečím ve vytváření identity je dle Eriksona **konfuze (propletení, zmatení) životních rolí**. Na mladého člověka kladou životní situace, nejrůznější lidé (rodiče, kamarádi, parta...), authority, různé nároky, on se v nich nedokáže orientovat a vyhranit se. Rozmanitost rolí a úkolů, často neslučitelných a protichůdných, představuje zátěž a těžký úkol. Při konfuzi rolí jedinec zátěži podléhá, pokud ještě nemá zformovanou osobní identitu a osobnost.

Vývoj osobnosti pokračuje dalšími stadii v dospělosti a ve stáří, ale ve své práci se zabývám vlivem rodičovské výchovy, a proto je zde neuvádím.

3.3. Determinanty vývoje osobnosti

3.3.1 Dědičnost

Geny určují, jak se může jedinec vyvinout po psychické stránce, kým se může stát a co se může naučit. Každá psychická vlastnost má biologickou dědičnou složku, což znamená, že individuální rozdíly mezi jedinci jsou do jisté míry určeny dědičností. Otázkou je, jaký podíl má dědičnost a jak se podílí prostředí na vývoji té které vlastnosti. Pro rozvoj jakékoli psychické vlastnosti jsou u různých jedinců různé předpoklady. Tyto předpoklady mají čtyři složky. Jsou to především **geny (genotyp)**, které dědíme od rodičů. Na geny, v době od početí do porodu, působí řada vlivů, např. životospráva matky, nemoci apod. Tím dochází k nitroděložním mutacím a následkem toho se **vrozené individuální rozdíly** liší od dědičných. Během porodu a brzy po něm působí biologické vlivy, které dále ovlivňují předpoklady psychického vývoje, a tak vzniká biologická základna psychiky, nazvaná **konstituce**.

Poslední článek vývoje psychických vlastností je výchova a vzdělání = **učení**. Podíl konstituce a učení je u každé psychické vlastnosti jiný. Výsledkem tohoto vývojového procesu je **fenotyp**. Poměry složek jsou u každé vlastnosti jiné, např. u temperamentu převyšuje podíl dědičnosti. V genech jsou zakódovány dědičné předpoklady pro fyzické i psychické vlastnosti a během života se uplatňují v **procesu zrání**.

3.3.2 Biologický základ osobnosti

Temperament v psychologii označuje celý soubor vlastností. Jde o celkové ladění osobnosti, o převládající náladu, ale také zahrnuje způsob citové a volní vzrušivosti, reaktivity a aktivity. Temperament vyjadřuje celkový styl prožívání a jednání, který souvisí s emočním základem osobnosti. Jednání a prožívání má vždy určitý obsah.

Autorem teorie temperamentu je řecký filozof **Hippokrates**, který rozlišil čtyři typy lidských povah podle převládajících tekutin v těle. Převaha krve označuje sangvinika, u flegmatika převažuje hlen, choleric má převahu žluči a melancholik převahu černé žluči.

Sangvinika charakterizuje čilost, dobromyslnost, je veselý, společenský, vřelý, živě reaguje, snadno se nadchne a je optimista. **Flegmatik** je člověk klidný, nedá se vyvést z míry, nepodléhá náladám, je netečný, pomalý, spolehlivý, v extrému je lhostejný. **Choleric** je snadno vydražditelný, vzteklý, hned se rozhněvá, ale hněv netrvá dlouho. **Melancholik** je nejnešťastnější typ, protože u něho převládá smutná nálada, je od přírody pesimista, je pomalý, přecitlivělý, špatně se přizpůsobuje.

Podle Ernesta **Kretschmera** temperamentové vlastnosti souvisí se stavbou těla. Rozlišil tři tělesné typy – piknik, leptosom, atletik. Piknik má cyklotymní temperament,

leptosom je schizotym a viskózní temperament má atletik. Blíže si popíšeme pouze cyklotyma a schzotyma. Pro **cyklotyma** je typické střídání protikladů, smutek a veselí, vzrušení a klid, ve společnosti je bezprostřední, je přizpůsobivý. U **shizotyma** je charakteristická přítomnost protikladů, dráždivost a tupost, přecitlivělost a chlad, je pro něho příznačná společenská uzavřenost a protiklad bezvýrazného povrchu a nitra osobnosti bohatého na zážitky.

H.J.Eysenck vytvořil teorii extravertze-intoverze. **Extravertní** člověk je družný, je rád ve společnosti, má mnoho přátel, potřebuje okolo sebe spoustu lidí a rád s nimi mluví. Nemá rád samotu. Vyhledává vzrušení, je impulzivní, má rád legraci, rád pořád něco mění. Je bezstarostný, optimistický a veselý. Je stále v pohybu, má agresivní sklony, nekontroluje své city, je málo spolehlivý. Neplánuje, nechává všemu volný průběh. **Introvert** je tichý, uzavřený do sebe, rád čte, lidi moc nemusí. Drží si odstup od lidí, jen nejbližší přátele si připustí k tělu. Je rozvážný, plánuje a není impulsivní. Má rád určitý řád a systém, nemá rád vzrušení, city kontroluje, je trpělivý, nestřídá nálady. Je spolehlivý, poněkud pesimistický, důraz klade na etické normy.

Druhou základní dimenzí osobnosti podle Eysencka je labilita-stabilita. **Labilní** člověk bývá neklidný, úzkostný, dělá si zbytečné starosti, chová se nedospěle, snadno se podráždí, chybí mu sebedůvěra, má pocity méněcennosti. Je přecitlivělý, dlouho se trápí pokořujícími příhodami. (Říčan, 2007)

3.3.3 Vliv prostředí

Rodina a rodinné prostředí má prvotní vliv na utváření osobnosti dítěte. Je primární socializační skupinou.

Úzkost a strach jsou psychické jevy, které nás doprovází celý život a významně se podílí na formování osobnosti člověka a jeho socializaci. Úzkostnost a náchylnost ke strachu jsou základní rysy osobnosti člověka. Úzkosti a strachu jsou děti vystavovány nejvíce v předškolním věku. Pokud působí neobyčejně silně a často, mohou se stát součástí psychiky a rysem osobnosti. Čím úzkostnější jsou předškolní léta dítěte, tím je větší pravděpodobnost, že bude úzkostné i ve škole, v pubertě a v dospělosti. (Vymětal, 2004)

Vlivy výchovy popisují v následující kapitole, a proto je zde neuvádím.

3.4 Základní psychické potřeby

Základní psychické potřeby se přirozeným způsobem a v dostatečné míře uspokojují v rodině. Toto uspokojování není jednostranný proces od rodičů k dítěti, ale probíhá i opačně, od dítěte k rodičům. (Matějček, 1994). Langmeier definoval čtyři základní psychické potřeby a Matějček posléze přidal pátou potřebu.

Jako první jmenujme **potřebu náležitého přísunu podnětů zvenčí**, které u dítěte aktivují centrální nervový systém. Názory, že dítě se má nechat v klidu, až samo začne vyvíjet nějakou činnost, jsou už dávno přežitě. Nejlepší stimul pro dítě je mazlení, dovádění, děláni legrace, povídání, i když ještě neumí mluvit. Jako druhá je **potřeba smysluplného světa**. V podnětech musí být řád, aby se z nich staly poznatky a zkušenosti, protože to je základem veškerého učení. Třetí je **potřeba životní jistoty**. Základem je jistota v citových vztazích a v zázemí, kam se může dítě ze svých výprav za poznáním vracet. Absence této jistoty vyvolává v dítěti úzkost, která se pak často projevuje v agresivním chování vůči slabším. Další je **potřeba společenského uznání a oceňování, vlastní společenské hodnoty, potřeba být přijímán**. Tato potřeba je základem pro tvorbu sebevědomí, identity, vědomí vlastního já. Poslední je **potřeba otevřené budoucnosti, potřeba životní perspektivy**. Její uspokojení umožňuje žít od minulosti k budoucnosti, směřovat k nějakému cíli, na něco se těšit, o něco usilovat. (Matějček, 1994)

Jak jsem již uvedla, i děti dokážou uspokojovat rodičům potřeby. Rodiče s nimi také získávají zkušenosti a poznatky a mnohému se s dětmi naučí. Děti přinášejí radost tím, jak rostou, jak prospívají, jaké dělají pokroky, jak jsou zdatné, jak je druzí oceňují a chválí. I my, rodiče, prožíváme uspokojení vlastního významu, už jen tím, že jsme rodiče. Jsme tu pro někoho, někdo nás potřebuje, jsme k někomu citově vázáni, a tak už to bude po celý náš život. S dětmi se stále díváme dopředu, otevírají nám budoucnost. Stále se na něco těšíme a také se něčeho obáváme. Oboustranné uspokojování psychických potřeb je charakteristický rys života v rodině. Matějček toto nazývá rodinnou vzájemností. (Matějček, 1994)

3.5. Psychická deprivace

Langmeier a Matějček (1974) píší, že psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře po dosti dlouhou dobu. Rozlišují několik deprivčních situací.

Psychické potřeby dítěte jsou uspokojovány při jeho každodenním styku s jeho přirozeným a společenským prostředím. Pokud je od podnětů svého okolí izolováno, pak trpí jejich nedostatkem. **Izolace** od podnětů může být, podle stupně dokonalosti, krajní, jako např. u tzv. „vlčích“ dětí Amaly a Kamaly, nebo částečná, např. při delším pobytu o samotě. Izolaci částečnou od podnětů společenského prostředí lze pozorovat u dětí žijících na vzdálené samotě. Izolace kombinovaná s jinými činiteli je např. pobyt v nemocnici či opakovaná umístění v dětském domově. (Langmeier, Matějček, 1974)

K **separaci** dochází, pokud je přerušen již vytvořený vztah mezi dítětem a jeho sociálním prostředím. Dítě je odloučeno od osob, na kterých je citově závislé a které uspokojují jeho citové potřeby. Podle J. Bowlbyho odloučení dítěte od matky v prvních třech až pěti letech života má trvalé následky na celý další vývoj jeho osobnosti.

Bowlby dospěl k závěru, cit. ... *děti, které v prvních pěti letech strádaly nedostatkem mateřské péče, jsou trvale poškozeny ve své schopnosti tvořit citový vztah k lidem...* (Langmeier, Matějček ,1974 str. 50.) Takoví jedinci jsou nezodpovědní, nejsou schopni učit se ze zkušeností a jejich sociální vztahy jsou povrchní. Děti zvláště vnímavé může separace závažně poškodit, naproti tomu dětem „odolným“ může přinést i zisk.

Deprivace v rodině je méně nápadná, však o to více nebezpečná. Dochází k ní, pokud v rodině není dostatek sociálně emočních podnětů, např. nepřítomnost rodiče po většinu dne, nízká kulturní a hospodářská úroveň rodiny, a tak nedochází k uspokojování základních psychických potřeb dítěte. Tyto následky bývají povrchnější a náprava snazší.

Někde podněty v rodině jsou, ale jsou dítěti nepřístupné, protože ve vztahu dítě-rodice se vytvořila vnitřní psychická bariéra, která brání uspokojení psychických potřeb. Např. rodiny společensky a kulturně dobře postavené, kde rodiče nemají k dítěti vztah, jsou citově nezúčastnění, nevěnují mu pozornost a zacházejí s dítětem mechanicky. Následky jsou závažnější, protože deprivace je způsobena psychologickou překážkou v osobnosti rodiče. Obě situace se často překrývají. (Langmeier, Matějček ,1974)

Vymětal (2004), píše o dětech citově deprivovaných, které neměly možnost si vytvořit trvalé citové pouto k dospělému a navázat k němu vztah. Jejich první zkušenost se světem je negativní, v dospělosti pak mají vážné problémy v citové oblasti, jsou povrchní, bez zábrán, nezdrženliví a nestálí. Vytvořili si základní postoj nedůvěry ke světu a snaží se získat, co se dá a hned. Takto pak žijí a vychovávají své děti.

Separáční poruchy dětí mohou vznikat v rodině i po narození sourozence. Starší dítě je odsunuto na druhou kolej a veškerou pozornost rodiny na sebe upoutá nově narozené dítě. U staršího dítěte dochází k tzv. syndromu sesazeného dítěte- dle Marvina Greenbauma je to jedna z forem chronické separáční úzkosti.(Langmeier, Matějček ,1974) .Separáční reakce může nastat i při ztrátě sourozence.

Deprivace v rodině s psychologických příčin. Neschopnost navázat s dítětem silný citový vztah často zapříčiní emoční a charakterová nezralost a nevyrovnanost matky. Bývá tomu např. u rodičů, kteří byli sami v dětství deprivováni, nebo nevyřešili úspěšně své dětské a pubertální konflikty. Takový rodič je infantilní, zaujat svými problémy, žije s pocitem křivdy a nedostatku lásky. Matkám chybí vřelost a něžnost při zacházení s dítětem a často i základní pochopení pro jeho potřeby. Tyto charakterové vlastnosti jsou zpravidla na překážku

i vzájemnému vztahu rodičů. Rodina pak není citově stmelena, schází tu teplo domova a intimita rodinného soužití. (Langmeier, Matějček, 1974)

Další psychické zábrany ve styku s dítětem mohou být psychotické nebo neurotické poruchy matky, či jiné osoby. Jedná se o depresivní stavy, kdy matka nereaguje na projevy dítěte, dále lhostejnost, projevy nepřátelství vůči dítěti a kruté odmítání dítěte. Podle H. Lewisové (1954) stupeň deprivace dítěte závisí hlavně na emoční lhostejnosti nebo odmítavosti matky, na zanedbávání nebo zavrhování dítěte, na její citové nevyrovnanosti i na intelektové úrovni. (Langmeier, Matějček, 1974)

Protože psychická deprivace je důsledek dlouhodobého neuspokojování psychických potřeb, které je žádoucí pro vytvoření integrované osobnosti v dané společnosti, pak je zřejmé, že takový jedinec nebude schopen se přizpůsobit situacím ve společnosti, jeho chování bude zvláště asociální, bude se do společnosti hůře zapojovat a bude svým způsobem nápadný. Psychická deprivace v útlém dětství se za určitých okolností může promítat do celého života. Např. u mužů se očekává dominance i ochranný postoj vůči ženám a dětem, což je jejich základní společenský postoj. Ale deprivovaní muži jsou naopak slabí, bezradní, neobratní, nejsou manželce oporou ani ochranou. (Matějček, 1997)

3.6 Psychická subdeprivace

Termín psychická subdeprivace byl poprvé použit při provádění studie o dětech nechtěně narozených. Netýká se jen dětí v ústavěch, ale i velkého počtu dětí ve zcela navenek nenápadných rodinách. Těmito rodinami se nezabývají ani orgány péče o děti, ani zdravotnické instituce. Přitom vývoj a chování nechtěných dětí je v mnohém podobný chování dětí, které dlouhodobě vyrůstají v deprivacích podmínkách v dětských ústavěch. Můžeme si problém subdeprivace představit jako plovoucí ledovec. Nad hladinou jsou vidět jen vážnější patologické projevy chování, nastartované subdeprivací, např. agresivita, alkoholismus, gamblerství, drogy, kriminalita. Ovšem je nutno podotknout, že ne všechny případy psychické subdeprivace končí patologicky, což znamená, že ve společnosti a v rodině existují vnitřní síly, které působí pozitivně a problémy subdeprivace eliminují. (Matějček 1997)

Pozdními následky psychické deprivace a subdeprivace je např. neschopnost uspokojivě se zamilovat a milovat, či neúnosné problémy v této oblasti.

Koukolík (1996) rozlišuje **ofenzivní deprivanty**, kteří se vyznačují surovostí, narcismem, mají afektivně labilní identitu, a **defenzivní deprivanty**, které charakterizuje úzkost, nejisté vazby, potíže s intimitou, sociální vyhýbavost, podřízenost. V praxi se mnohdy tyto dvě složky kombinují.

4 Osobnost a výchovné styly

Psychický vývoj osobnosti je výrazně ovlivněn rodinou a převážně pak matkou. Matku doplňují a případně zastupují otec, sourozenci, babičky a dědečkové a ostatní členové rodiny. Později učitelé a další dospělí, jako např. vedoucí zájmových kroužků, sportovních oddílů apod. Každá rodina má předpoklady uspokojovat potřeby dítěte a rozvíjet jeho emoce a charakter. Pokud tyto úkoly neplní, dochází v krajním případě až k patologickému vývoji dítěte.

Ve výchově je nejdůležitější vztah mezi dítětem a rodiči. Na každé dítě platí jiný výchovný způsob, který je třeba volit i s ohledem na situaci a osobnostní rysy dítěte. Způsob (styl) výchovy je tedy výsledek volby výchovného postupu a komunikace s dítětem.

Rodičovský styl výchovy je ve velké míře ovlivněn jejich výchovou v dětství. Na dítě také výrazně působí osobnost rodiče, jeho charakterové vlastnosti, temperament, míra zralosti osobnosti, handicapy apod. Nejdůležitější pro vývoj osobnosti dítěte je vzájemný pozitivní emoční vztah s rodiči. Důležitá je láska k dítěti, jeho pocit bezpečí, akceptování dítěte, nezbytné je trávit s ním volný čas, být s ním v dobré náladě a pohodě, pomáhat mu s učením a podporovat jeho zájmy. (Matějček 2007)

4.1 Autoritářský styl

Autoritářský způsob výchovy byl v historii považován za základ výchovy a byl velmi často užíván. T.W.Adorno (1903-1969) ve svém sociálněpsychologickém výzkumu uvádí, že výchovné autoritářství výrazně ovlivňuje vývoj osobnosti dítěte. Díky této výchově vyroste z dítěte jedinec, který je podřídívý vůči nadřazeným osobám, avšak vůči osobám podřízeným se chová autoritářsky tak, jako jeho autoritářský rodič k němu. Autoritářský vzor rodiče ovlivňuje v dospělosti osobnost a postoje dítěte.

A. Millerová užívá termín černá pedagogika. **Černá pedagogika** vyvěrá z potřeb rodiče, uplatňovaných na úkor potřeb dítěte. Je uplatňována z pozice moci, a to ve jménu lásky k dítěti a pro jeho dobro. Pravda je ale poněkud jiná. Taková výchova dítěti škodí a manipuluje s jeho psychikou. Černou pedagogiku většinou používají při výchově rodiče, kteří sami byli takto vychováváni, byla potlačována jejich přirozenost a originalita, museli se vzdát sami sebe a stylizovat se podle představ svých rodičů. Takoví rodiče pak tíhnou k aplikování černé pedagogiky na svých dětech a léčí si tím své pokoření z dětství.

Tato násilná výchova v dětech vypěstuje narušený narcismus, který se vyznačuje grandiozitou a depresemi. Grandiozita spočívá v tom, že jedinec potřebuje obdiv, potvrzování své výjimečnosti, a pokud to nemá, je znejistěn a bytostně zpochybněn. Deprese přichází ve

chvíli, kdy vyjde najevo, že jedinec není ideální, že má nedostatky a špatné vlastnosti. Narušený narcismus znemožní dítěti přirozeně se vyvíjet, poznávat se a prožívat samo sebe takové, jaké doopravdy je. Je neustále tlačeno do stylizace, žije tak, aby uspokojilo rodiče. (Helus, 2004).

Autoritářská výchova se orientuje na bezmeznou poslušnost, plnění příkazů a dodržování zákazů, k čemuž se využívá systém stanovených trestů a občasných odměn. Dítě je naprosto podřízené dospělým a jejich očekávání, musí přesně a včas plnit zadané úkoly. Rodiče si nevynucují poslušnost pouze násilím, stanovenými tresty, zákazem oblíbených činností nebo neposkytováním či odebráním, pro děti důležitých věcí, např. zabavení hraček, zákaz požívání sladkostí, neposkytnutí kapesného, zákaz televize, domácí vězení. Někdy rodiče používají jako trest pohružku odnětí přízně či zavržení (když budete zlobit, odejdu od vás, nebo zlobíte a nemám vás ráda, nebo když se ti to nelíbí, tam jsou dveře apod.) Autoritářskou výchovu častěji uplatňují rodiče primitivní, s nižším vzděláním nebo s narušenou osobností. Tato výchova vypěstuje u dítěte konformní chování, pasivitu ve škole, nesamostatnost a ustrašenost. Děti se obávají, že budou trestány, pokud něco zkaží, proto raději nevybočují ze své cesty. Lidé takto vychovávaní nemívají dobré mínění o sobě ani o okolí. Chlapci vychovávaní autoritářsky mohou být přestrasení, mohou trpět pocity méněcennosti, neurotickými a psychosomatickými poruchami (zajíkání, koktání, tiky). Jiní chlapci mohou být naopak rebelanti a často původci šikany, kteří si tak odreagovávají své ponížení z domova. U dívek se projevují pocity méněcennosti, ve škole jsou pasivní, podřídivé, snaží se zalíbit. Jsou horlivé při plnění zadaných úkolů, puntičkářsky důsledné, touží po ocenění. V dospívání touží po výjimečném společenském postavení a po muži, kterého by jí ostatní dívky záviděly. Bývají často promiskuitní, chtějí být ve vztazích nadřazené a nezávislé. Jiná děvčata bývají plachá, zakřiknutá a jsou-li středem pozornosti, zrudnou. Snaží se vyhovět a vyhýbat se konfliktům. Mají úctu k energickým a sebevědomým osobám, lehce přilnou k direktivním partnerům.

Přísná výchova nemusí vždy být jen surová, aby poškozovala dítě. Některé autoritářsky vedené děti mohou trpět pochybnostmi o správnosti svého chování, mají nevědomé obavy z trestů, pokud by špatně jednali. Dochází u nich k zvnitřnění rodičovských příkazů, takže dohlíží sami na sebe, jsou svým žalobcem i soudcem, což často způsobuje neurózy a psychosomatická onemocnění. Ve vztahu k alkoholu a drogám jsou mnozí odolní, ale někteří užívají léky a alkohol pro odstranění úzkosti, a pak snadno mohou sklouznout k závislosti. Důležité je, jaký postoj k závislostem měli rodiče. Děti je někdy následují, ale někdy provokují a dělají pravý opak. (Čáp, Mareš 2007).

4.2 Demokratický styl

V demokratické výchově jsou jasně stanovena pravidla a vyvážený systém odměn a trestů. Hlavním výchovným nástrojem je vysvětlování, osobní příklad rodiče a podpora dítěte. Podpora a uznání mají přednost před přílišnou pochvalou a věcnou odměnou. Tresty se užívají pomálu a s rozmyslem. Věci denní potřeby by mělo dítě zásadně dostávat proto, že je potřebuje pro svůj vývoj (šaty, hračky, knihy, sportovní pomůcky apod.) a ne za to, že je hodné a nezlobí.

Děti jsou vedeny ke spolupráci v rodině i v kolektivu a k uvědomování si důsledků svých činů pro sebe i okolí. Rodiče zásadně respektují osobnost dítěte, ale požadují od něho sebekontrolu a sebeukáznění. Tím výchova přechází v sebevýchovu. U dítěte dochází k zvnitřnění požadavků, které pak dodržuje, aniž by bylo pod dohledem. Je ukázněné ne pro odměnu, ale pro svůj dobrý pocit, že jedná jako rodiče, kteří jsou mu příkladem.

Vychovatelské mistrovské dílo je výchova, která dovede vyvážit přiměřené požadavky a poskytovanou volnost pudovosti dítěte. Výsledkem takové výchovy je dospělý jedinec, který dokáže realizovat své zájmy a přitom spolupracovat s druhými, je schopen pracovat ve prospěch ostatních. (Čáp, Mareš 2007)

4.3 Liberální styl

Extrémně volná výchova nechává dítě, aby si samo nacházelo vlastní cesty a řešení. Rodiče na dítě soustavně výchovně nepůsobí. Touto výchovou se má podporovat rozvoj čínorodosti dětí, respektují se jejich bezprostřední zájmy a spontánnost prožívání. Dětem se nic nezakazuje ani nepřikazuje. Trestání a omezování dětí je dle rodičů neurotizující. Děti jsou motivovány pochvalami a povzbuzováním. Rodiče mají k dětem spíše sourozenecký, přátelský vztah, jako k sobě rovným partnerům. Hovoří s dětmi otevřeně i o intimních tématech. Děti buď nemají žádná pravidla, žádný řád ani zásady, nebo jsou jen minimálně usměrňovány, aby nebyl narušen jejich přirozený rozvoj. Děti si určují, co budou dělat a kdy, podle toho, jakou mají náladu a co je zrovna zaujalo. Tento způsob výchovy bývá typický pro rodiče s okázalým intelektem, nebo pro rodiče s výchovnou nejistotou, nebo pro pohodlné rodiče. K tomuto způsobu výchovy se také často přiklánějí cílevědomí a houževnatí rodiče, kteří, jako děti, trpěli autoritativní výchovou svých rodičů.

Děti, které nejsou vedeny k respektování pravidel, mají problémy ve škole, neumí se hned ukáznit. Jejich předností je, že jsou velmi tvořivé, schopné vlastního úsudku a neobvyklých přístupů k. Rodiče těchto dětí preferují alternativní formy vzdělávání nebo domácí výuky. Děti vychovávané liberálně nejsou v dospělosti orientované na úspěch a

společenský výkon, cenná je pro ně svoboda, prožitek a tvorba. Často se neumí orientovat v žebříčku hodnot a morálních vztahů. Stejně jako protektivní děti, i ony jsou odmítány a omezovány okolím, ale jsou více soběstačné. Jsou svérázné a méně přizpůsobivé, což často vede ke společenským obtížím. Jsou náchylné k užívání návykových látek, protože nemají vypěstovanou schopnost odříkání si a omezování se. (Čáp, Mareš, 2007)

Výchovné styly založené na odpírání lásky dítěti, na zavrhování, podceňování a zveličování špatností dítěte patří k nejčastějším příčinám emoční zátěže v dětství. Helus píše, že emocionální přetížení je situace, kdy dítě nedokáže vnitřně zpracovat citové zážitky, jako smysluplnou posilující a orientující zkušenost. (Helus, 2004)

4.4 Modely způsobu výchovy

Již v roce 1937 publikoval výsledky svého pokusu o klasifikaci základních rodičovských postojů k výchově dětí **O. Conner**. Snažil se naznačit důsledky postojů pro formování sebepojetí a vliv postojů na utváření osobnosti. O. Conner formuloval 4 typy rodičovských pozic.

Tabulka1: **Typologie rodičovských pozic** (Pelikán, 1995, str. 180)

Typ pozice	Charakteristické slovní vyjádření	Způsob jednání s dítětem	Vliv na rozvoj osobnosti dítěte
Akceptace a láska	„Dítě je středem mého zájmu“	Něha, činnost s dítětem	Pocit bezpečí, normální vývoj osobnosti
Zjevné odmítnutí	„Nenávidím to dítě, nebudu se jím vzrušovat“	Nezájem, tvrdost, vyhýbání se kontaktům	Agresivita, zločinnost, emocionální nevyvinutost osobnosti
Přílišná náročnost	„Nechci dítě takové, jaké je“	Kritéria, nedostatek pochval, neustálé napomínání a hledání chyb	Frustrace, nedostatek sebedůvěry
Přehnaná péče a starostlivost	„Udělám všechno pro dítě, obětuji mu svůj život“	Přílišná péče, dělání všeho pro i za dítě při současném omezení svobody	Infantilismus, zvláště v sociálních vztazích, neschopnost samostatnosti

F. Robaye přibližně ve stejné době jako Conner zkoumal vliv rodinné výchovy na očekávání a úroveň aspirace, tzn. na sebereflexi dítěte. Úroveň očekávání je dle něho cíl, o kterém si myslí dítě, že ho může dosáhnout. Úroveň aspirace, to jsou cíle, kterých chce dítě dosáhnout, aby mohlo být samo se sebou spokojené. Sebehodnocení je pak poměr mezi úspěchem a aspirací.

Tab.2: Vliv typu rodinné výchovy na úroveň očekávání a aspirace dítěte

Dítě pod vlivem rodinné výchovy	Úroveň očekávání	Úroveň aspirací
Nefrustrované, milované, vychovávané shovívavě, vyvíjející se k vyrovnanému dospívání	vysoká	mírná
Nadměrně ochraňované, milované, ale udržované v závislosti	nízká	mírná
Vychovávané přísně, milované náročně, v pevném rámci trestů a odměn, umí usměrnit svoje pudy na dovolené náhradní objekty	vysoká	vysoká
Vrtošivě frustrované	nízká	vysoká, ale většinou nerealizovatelná

(Pelikán, 1995, str.181)

Při srovnání obou pohledů zjistíme shodu v tom, že láska k dítěti, která dává dětem pocit bezpečí, by neměla přerůst v přehnanou péči a starostlivost, v nadměrnou ochranu a závislost na rodičích. Přiměřená náročnost je předpokladem k vysokým reálným očekáváním a aspiracím. Náročně láskyplný vztah se adekvátně odráží ve vývoji sebepojetí dítěte. Naopak neadekvátní výchova vede k narušení sebepojetí a vývoje osobnosti.

Pelikán dále píše o třech základních typech nevhodné výchovy u dětí, jak je shrnuli petrohradští psychoterapeuti Garbuzov, Zacharov a Isajev. (Pelikán, 1995)

4.4.1 Výchova typu nepřijetí (zavrhující)

Může mít různé varianty. Rodiče nepřijmou pohlaví dítěte, kdy místo vytouženého chlapce přijde holčička a naopak. Nebo se narodí nechtěné neplánované dítě, které je příčinou uzavření manželství ne vždy se milujících partnerů. Tato nechtěnost v důsledku ovlivňuje postoj rodičů k dítěti a výchovu. Často pak o dítě nejeví zájem nebo uplatňují tvrdou, tyranskou výchovu bez ohledu na potřeby dítěte a jeho individualitu. Přezírání, nedoceňování schopností dítěte nebo ironizování zvláště dětí s fyzickou nebo duševní vadou, je další důsledek nepřijetí dítěte.

Negativní postoj k nechtěným dětem má za následek vývoj komplexů méněcennosti, bázlivosti a někdy i hypochondrie. Vysoká náročnost, která omezuje vývoj dítěte, vnucování jediné možnosti jednání nebo chování a ignorování potíží dítěte způsobuje živelný vývoj. Ten pak způsobuje formování osobnosti s rychle unavitelnou nervovou soustavou a labilním postojem k těžkostem života.

Působení zavrhující výchovy na osobnost dítěte je ovlivněno jeho vrozeným temperamentem. Dítě choleric se může stát agresivní, ctižádostivým jedincem s labilním přístupem k obtížím a malou pracovní schopností. Typickou vlastností je výbušnost, podezřívavost a závislost. Tyto osobnosti nedokážou dlouho překonat neúspěchy. Naproti tomu sangvinici se stávají povolnými, ale nedůvěřivými a spíše uzavřenými osobnostmi. U flegmatiků se často projevuje závist, jako u cholericů, nerozhodnost, nesmělost a nedsílnost, jako u sangviniků. (Pelikán,2004).

4.4.2 Výchova hypersocializující (protektivní)

Často se užívá v rodinách s fyzicky slabými jedináčky nebo v rodinách starších manželů s prvním vytouženým dítětem. V těchto rodinách vyrůstají tzv. skleníkové děti. Rodiče jsou přehnaně úzkostliví, o děti mají obavy, přehánějí péči a snaží se poskytnout dítěti vše k tomu, aby vyniklo a uplatnilo se. Mnohdy promítají své aspirace do dítěte. Projekce se pak projevuje přílišným ochraňováním, odstraňováním překážek, ale i poskytováním mnohostranného vzdělání např. v oblasti jazyků, hudby, tance, sportu. Děti jsou duševně, fyzicky a informačně přetížené, což může vést k neúspěchům a dostavuje se pocit, že nedokázali splnit očekávání a naděje rodičů a rodiče zklamali. To pak často vede ke komplexu méněcennosti. Děti jsou snadno unavitelné, bojácné a závislé.

U cholericů se protektivní výchova projevuje tendencí ke tvrdé sebekontrolě, neuroticky se fixují na něco důležitého, mají pocit zodpovědnosti a disciplíny, ale také úzkosti při nezdaru. Sangvinici jsou plačtiví, nerozhodní, mají sklony k sebeobviňování, jsou příliš

ústupní, při neúspěchu se dostavuje úzkost s neurotickými reakcemi. Flegmatici mají tendence k introverzi, uzavírají se do sebe, jsou pasivní a ostýchaví.

Děti takto vychovávané jsou závislé na rodičích nebo jiných lidech, jsou citlivé, urážlivé a lehce zranitelné. Často se u nich setkáváme s naučenou bezmocností, tzn., že děti jsou zvyklé, že vše udělá, rozhodne, vykoná někdo jiný. Pokud děti zůstanou v problémové situaci sami, neumí ji řešit, jsou bezmocné, frustrované, ztrácejí sebedůvěru a hledají příčinu buď v sobě (sebeobviňování) nebo hledají viníka v druhých. Rodiče jim neumožnili naučit se překonávat překážky, samostatně rozhodovat, samostatně pracovat.

Protektivní výchovou rodiče dětem prokazují medvědí službu. Zapříčiní to, že děti budou jednou v životě nešťastné. Problém protektivní výchovy se může týkat i rodiny s více dětmi, kde je některé dítě více upřednostňováno před ostatními. Důvodem mohou být mimořádné schopnosti, ale i různá postižení, nebo nemoc dítěte. (Pelikán,2004)

4.4.3 Egocentrická výchova

Je v něčem podobná protektivní výchově, ale liší se motivací rodičů. Dítě je zde středem pozornosti celé rodiny. Rodiče egocentrických dětí se pro ně obětují a postupně se stanou jejich otroky. Z dítěte se stává tyran, který si dělá, co chce a dobře ví, co na rodiče platí. Pláč, slzy, křik, vztek apod. Dítě je naučeno vyhýbat se konfliktům, nemusí se ostatním přizpůsobovat a čeká, že ostatní se přizpůsobí jemu. Ostatní jsou především od toho, aby plnili přání a zájmy dítěte. Utváří si k nim vztah něco za nic.

Tato výchova, stejně jako protektivní výchova, může vyústit v **naučenou bezmocnost**. V jiném prostředí, kde už není dítě středem pozornosti, při obtížích dochází k pocitům méněcennosti, k bázlivosti, což se často projevuje agresivitou. Egocentricky vychované dítě úspěch přičítá vždy sobě a za neúspěch viní ostatní. Vůči objektu viny pak projevuje svou agresivitu. Tyto děti jsou typické nízkou pracovní schopností, rychle se unaví, jsou až neuroticky fixované na důležitost své osoby, při problémech jsou značně labilní, těžko prožívají neúspěch, jsou to výbušní, konfliktní lidé.

Častým rysem osobnosti u egocentricky vychovávaných dětí je **disociabilita**. Mezi její projevy patří snaha využívat i zneužívat jiných, snaha vypadat dobře na účet jiných a to vše bez poskytnutí protislužby.

U cholerika se tato výchova projevuje nekompromisností při dosahování cíle, a to i na úkor jiných, egocentristem, agresivitou a náročností k ostatním. Sangvinici si budují vztahy s vrstevníky, ale vztahy nestálé a labilní, obviňují druhé ze svých neúspěchů i z narušených vztahů a díky vnitřní nespokojenosti jsou provokativní a hysteroidní. Jejich emoce jsou nevyzrálé, povrchní, jsou nesamostatní, mají sklony k bezstarostnosti. Flegmatici jsou plni

protikladů. Navenek působí sebevědomě, jako silní nezávislí a hrdí jedinci, ale uvnitř jsou citliví a zranitelní, nevěří si, ale navenek se snaží být vůdci.

U egocentricky vychovaných osobností se vyskytuje poměrně více **hysteroidních osobností**, pro které je i v dospělosti typická snaha být ve středu pozornosti, samolibost, netrpělivost při splňování svých potřeby.

Vlivem kombinace hypersocializující a egocentrické výchovy pak přežívá u některých jedinců **infantilismus**, který se projevuje hlavně tím, že i v dospělosti reaguje na některé situace dětským způsobem, především vyžaduje péči na pozornost jako v dětství a není schopen nést odpovědnost sám za sebe.

Výchova zavrhuje způsobuje u některých jedinců rozvoj **psychotické osobnosti**. Typické jsou pro ně utkvělé obavy, jednání i myšlenky. Často mají sklony k pedanterii, jsou chorobně pořádní a čistotní, což může vyvolávat konflikty s okolím. Malicherně dodržují určité formy chování a jednání, ale současně jsou váhaví, nerozhodní, pochybovační a jsou svědomití. Podle A. Ruchmanova jsou tyto osobnosti od útlého věku spoutány tvrdými normami chování, rodiče jim neplnili jejich přání a nedovolili jim cokoli samostatně učinit. Děti takto vedené mají neustálý strach z trestu, neumí se rozhodovat a jednat a toto v nich vytváří pocit nejistoty. Strach z trestu a obavy ze zesměšnění vedou tyto jedince k pedanterii, přehnané svědomitosti a přílišné nejistotě. (Pelikán, 1995)

4.4.4 Autokratická výchova

Pelikán (1995) uvádí, že se můžeme setkat ještě s jedním způsobem výchovy, který nazývá autokratická výchova. Někdy se vyskytuje u typu výchovy nechtěných dětí, ale je také užívána cíleně, nebo u rodičů, kteří zakrývají svou nejistotu ve výchově tvrdostí.

I zdánlivě pozitivní výchova, která vychází z humanistických principů a vede děti k čestnosti, upřímnosti, která má výrazné socializační rysy, může negativně působit na rozvoj osobnosti.

Podle Ruchmanova dobrá snaha rodičů o zvýšenou socializační výchovu může dovést vývoj osobnosti do krajnosti. To se může projevit přílišnou náročností na sebe i druhé, zvykem říkat za každých okolností pravdu do očí, což způsobí, že jedinec je neoblíben až nenáviděn. Další krajností je neschopnost říci ne, a to i v případě, že úkol je nad síly jedince. Přeceňuje své síly, dojde k neúspěchu a následně k sebeobviňování a neadekvátní autoatribuci příčin, k obavám z dalšího selhání. Krajností takového vývoje jedince je **neurotická osobnost**. (Pelikán, 2004)

Problematikou výchovných stylů se zabýval německý psycholog R. Tausch. Vymezil dvě hlavní dimenze – dimenzi emoční a dimenzi vedení. Ty se projevují nejen ve výchově, ale

všude tam, kde na sebe lidé působí. U nás se tímto problémem zabýval především Jan Čáp, který pracoval také se dvěma dimenzemi, a to dimenzí emočního vztahu a dimenzí řízení.

V **dimenzi emoční** se projevuje citový vztah a postoj rodiče k dítěti. Je-li pozitivní, pak jsou emoce vřelé, dítě je akceptované, povzbuzované, kladně hodnocené. U negativní jsou city chladné a dítě může být až nepřátelsky odmítáno. **Dimenze vedení** se týká kontrolování, omezování, příkazů a zákazů. Nadměrná kontrola, poručnickování a dirigování je stejně nevhodné jako absence kontroly a ponechávání volného průběhu samovýchovy. (Vymětal,2004)

Diana Baumrind vypracovala model čtyř stylů výchovy v rodině. Při své práci vycházela ze tří stylů výchovy K. Lewina, které upravila a rozšířila o jeden styl.

Tab.č. 3 : Baumrind,D., Maccoby,E., Martin,J.A., 1983, Model čtyř stylů výchovy

Rodiče	odmítající	akceptující
nároční a kontrolující	autoritářský styl 1	autoritativně-vzájemný styl 4 5
nenároční a nekontrolující	zanedbávající styl 2	shovívavý styl 6 8

(Čáp, Mareš, 2001)

U autoritářského stylu jsou rodiče nároční a nejsou vstřícní. Vyžadují poslušnost, jsou nekompromisní a neberou ohled na potřeby dítěte. V autoritativně-vzájemném stylu je spojena vstřícnost i náročnost rodičů. Jsou důslední, určují jasné hranice a dětem vysvětlují své požadavky a postoje. Zanedbávající styl charakterizuje laxní přístup rodičů k dětem. Nemají na děti téměř žádné nároky, je jim lhostejné, co děti dělají a jak prospívají, nejsou vstřícní. O shovívavém stylu hovoříme, pokud jsou rodiče vstřícní, ale nejsou nároční. Mají málo požadavků, spíše netrestají a neradi uplatňují svou autoritu. Jsou vřelí a přijímají podněty od dětí. (Čáp, Mareš, 2001)

Čáp a kol. se také zabývali typologií výchovných stylů a vytvořili analyticko-syntetický model devíti polí. Model je založen na kombinaci emočního vztahu k dětem a na způsobu řízení. V porovnání s D. Baumrind je více propracovaný a dává možnost lepšího určení výchovy

Tab.č.4: Čáp, J., 1994,1995, Model devíti polí způsobu výchovy

Emoční vztah	Řízení			
	Silné	Střední	Slabé	Rozporné
Záporný	1 autokratická výchova tradiční, patriarchální		2 liberální výchova s nezájmem o dítě	3 pesimální vých. rozporné řízení se záporným vztahem
Záporně kladný	9 emočně rozporná výchova, jeden rodič zavrhuje, druhý extrémně kladný nebo je dítě s ním v koalici			
Kladný	4 přísná a přitom laskavá výchova	5 optimální výchova se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízení	6 laskavá výchova bez požadavků a hranic	7 Rozporné řízení relativně nevyvážené s kladným emočním vztahem
Extrémně kladný			8 kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem	

(Čáp,2007)

Při porovnání obou tabulek zjišťujeme, že autoritářský styl v tab. 3 odpovídá poli 1 v tab. 4, podobně autoritativně vzájemný styl odpovídá poli 4 a 5, zanedbávající styl poli 2 a shovívavý styl poli 6 a 8 .

II. Praktická část

5. Cíl výzkumného šetření

Tato bakalářská práce je zaměřena na výchovu v úplné rodině. Zabývá se otázkou, jak výchova působí na rozvoj osobnosti dítěte a jak se styl výchovy přenáší z generace na generaci. Výzkum sleduje, jak se střetávají styly výchovy ze dvou původních rodin a jak rodiče vytváří svůj nový styl, kterým pak působí na rozvoj osobnosti svých dětí. Cílem práce je zjistit, zda v úplné fungující rodině může být narušen vývoj osobnosti, jak výchovné styly přispívají k narušení vývoje osobnosti.

Vzhledem k cíli výzkumu byla použita kvalitativní metoda, která umožňuje sledovat zkoumaný jev do hloubky a poskytuje hlubší a podrobnější informace. Kvalitativní metoda je vhodnější i z toho důvodu, že nebyly vysloveny žádné hypotézy, které by se měly potvrdit nebo vyvracet.

6. Metoda výzkumného šetření

Pro praktickou část práce jsem původně plánovala kombinaci dotazníků a rozhovorů. Od dotazníkové metody jsem upustila, protože nepotřebuji mnoho stručných informací, ale naopak jsou třeba podrobnější a hlubší informace od všech členů zkoumaných rodin.

Potřebě tohoto výzkumu vyhovuje hloubkový polostrukturovaný, nebo nestrukturovaný rozhovor. Rozhovor z očí do očí také umožňuje získat hluboký vhled do subjektivního světa respondenta. Polostrukturovaný rozhovor vychází z předem připraveného seznamu témat a doplňujících otevřených otázek. Nestrukturovaný neboli narativní rozhovor ponechává dotazovanému možnost volného vyprávění na předem určené téma a výzkumník tak zjistí více informací o subjektivních zkušenostech a poznacích respondentů, než při cíleném dotazování. (Švaříček, Šed'ová, 2007).

Každý rozhovor jsem vedla podle předem připraveného schématu základních témat a připravených doplňujících otázek (viz příloha č.3). Respondenty jsem nejprve požádala o výslovné svolení s pořízením zvukového záznamu rozhovoru a s jeho následným přepisem. Byli ujištěni, že zaznamenané údaje budou použity pouze a výhradně pro účely bakalářské práce a že jejich jména zůstanou anonymní.

Na začátku každého rozhovoru jsem respondentovi vysvětlila účel rozhovoru a dohodla jsem s ním podmínky anonymity. Respondenti souhlasili s návrhem, že pro přehledné rozlišování budu používat počáteční písmeno jejich příjmení nebo jména. Do vyprávění respondentů jsem nezasahovala, aby se nepřerušil tok jejich myšlenek. Pouze v případě, že

zacházeli do témat nepotřebných pro výzkum, nebo se déle odmlčeli, položila jsem jim otevřenou otázku, která je nasměrovala k potřebnému tématu. Po skončení rozhovoru jsem položila doplňující otázky pro vyjasnění rozporů, nebo pro doplnění informací. Rozhovory jsem vedla jednotlivě s každým respondentem, přepisovala jsem je bez zkracování, pouze opakované informace jsem zapsala jen jednou (viz přílohy č. 1 a 2).

Při analýze dat jsem přepsané záznamy opětovně pročetla a údaje kódovala. Zakódované údaje jsem přiřadila ke kategoriím a zapsala ke každému respondentovi. Poté jsem kódované údaje vyhodnotila a určila rozhodující faktory pro výsledek výzkumu.

7. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor měl mít dvě různé rodiny. Podmínky pro výběr výzkumné rodiny byly tři:

1. Úplná rodina včetně prarodičů
2. Dospělé děti, nebo alespoň některé z dětí dospělé.
3. Rodina s bezproblémovými dětmi a rodina s problémovými dětmi.

Bohužel žádnou vhodnou rodinu s problémovými dětmi, která by splňovala podmínky výběru a souhlasila s výzkumným šetřením, jsem v dostupném okolí nenalezla. Od hledání v širokém okolí jsem upustila, neboť tam by nastal problém s komunikační dostupností.

Nemohla jsem tedy konkrétně porovnávat dvě rodiny s odlišným výsledkem výchovného působení, ani konkrétně zjišťovat, jakým způsobem se může narušit rozvoj osobnosti dítěte.

8. Výzkumná data

Výzkumná data jsem získávala při návštěvách rodin v jejich bytě. Tato volba se zdála pro respondenty nejpříjemnější. Zůstali ve svém důvěrně známém prostředí a mohli se lépe uvolnit a chovat se přirozeně. S rodinou jsem si vždy dopředu dohodla dny a časy návštěv. Byl plně respektován jejich program. Na počátku rozhovoru jsem respondenty požádala o souhlas s nahráváním rozhovoru na diktafon, poté jsem diktafon zapnula a souhlas nahrála.

Některé rozhovory s rodiči i s prarodiči byly vedeny jako narativní, stačilo dát téma a během vyprávění sdělili všechny potřebné informace. Naopak u dětí bylo třeba vést polostrukturovaný rozhovor s doplňujícími otázkami. S rodiči i s prarodiči sice byly rozhovory vedeny za přítomnosti druhého partnera, ale s každým zvlášť. Někdy byli překvapeni, co všechno ještě neví o svém protějšku. Byli rádi, že díky výzkumu se dozvěděli i něco nového. Měli radost z toho, že i pro ně je výzkum přínosný. Jeden manžel doslova řekl: „To musí přijít výzkumník, abych se dověděl, že moje žena byla v dětství strašně upovídaná“.

Pubescentní děti, s nimiž probíhal rozhovor vždy o samotě, si postěžovaly na domnělé křivdy a nespravedlivosti. Bylo vidět, že je zájem cizího člověka o jejich problémy těší. Prarodiče se často u svého vyprávění zasnili a připomněli si krásné chvíle svého dětství. Někdy ovšem také vyplavaly na povrch dávno zapomenuté křivdy.

Rozhovory s rodiči i s prarodiči trvaly 45 – 60 minut, s dětmi trvaly 20-30 minut. S dětmi jsem hovořila vždy o samotě, většinou v jejich pokoji. Tím se eliminovala možnost studu před rodiči.

Výzkumnými daty jsou písemně zaznamenané nahrávky rozhovorů se všemi členy výzkumného souboru. Přepisy rozhovorů jsou stylisticky upravené.

9. Analýza dat

Pro dosažení cíle práce jsem potřebovala zjistit, zda se mění a přenáší výchovný styl mezi generacemi, a jak působí na vývoj osobnosti dětí. Nejdůležitějším údajem ve výzkumu je tedy výchovný styl. Abych mohla určit výchovný styl, musela jsem se zaměřit na údaje, ze kterých bylo možno je vyvodit.

Pro zařazení k výchovnému stylu jsem vycházela z tabulky č. 3, str. 39 a z tabulky č. 4, str. 40. Tabulky lze použít jednotlivě, ale v tomto případě jsem je použila obě, víceméně pro kontrolu správného určení stylu výchovy. V tabulce č. 3 autoři vychází z **emočního vztahu** k dítěti a **řízení** dítěte, v tabulce č. 4 z **náročnosti a kontroly** vůči dítěti a z **odmítání** nebo **akceptace** dítěte. Toto jsou důležité **faktory** určující styl výchovy.

Na základě uvedených tabulek jsem si vytvořila kategorie, podle kterých lze faktory určit a následně je pak použít pro zařazení výchovy k určitému stylu. Pro určení faktorů jsem definovala tyto **kategorie** :

- ✚ Rodiče
- ✚ Atmosféra rodiny
- ✚ Přístup k dětem
- ✚ Projevy citů
- ✚ Tresty a odměny
- ✚ Povinnosti
- ✚ Zájem o dítě

Podle těchto kategorií jsem v textu kódovala data. Následně jsem kódovaná data zapsala ke kategoriím do „Přehledu kódovaných dat“ u všech členů výzkumného souboru. Z tohoto přehledu jsem poté určila faktory, na jejichž základě jsem u respondentů určila styly výchovy.

Po zpracování údajů, určení faktorů a zařazení ke stylu výchovy jsem výsledky zaznamenala do schématu.

Pro určení vlivu výchovy na osobnost dítěte jsem použila tabulka č. 1 na str. 34, kterou vytvořil O. Conner a zaznamenal do ní **typy rodičovských pozic** a jejich vliv na osobnost. Dále jsem použila tabulka č. 2 na str. 35, jejímž autorem je F. Robaye, ve které jsou údaje o vlivu výchovy na **úroveň aspirace a očekávání**. Pro potřeby určování vlivu výchovy na osobnost jsem také použila údaje zařazené do kategorií v „Přehledu kódovaných dat“. Vlivy výchovy na osobnost jsem určovala pouze u rodičů a dětí.

Výsledkem analýzy dat je u každé rodiny schéma“ Rodina A (B) - výchovné styly a osobnost“. Tato schémata jsou součástí kapitoly 6.

9.1. Přehled kódovaných dat

9.1.1 Rodina A

Výchova pana Č

- Rodiče - vztahy dobré.
- Atmosféra rodiny - občas mrzutosti.
- Přístup k dětem- rázný otec, klidnější matka, stejný přístup ke všem dětem, volnost pohybu venku i pevný řád, přiměřené nároky i kontrola..
- Projevy citů- bez projevů.
- Tresty a odměny - výprask, klečení.
- Povinnosti - v domácnosti, pomáhat otci.
- Zájem o dítě – otec ho naučil mužské práce.

Výchova paní Č

- Rodiče - vztahy rodičů dobré, rodiče hodně v letech.
- Atmosféra rodiny - spokojenost, šťastné dětství.
- Přístup k dětem - výchova volnější, stejný přístup k dětem.
- Projevy citů - bez mazlení, bez citových projevů, moc se nesvěřovali.
- Tresty a odměny - trestali výjimečně, pohlavky, pár přes zadek.
- Povinnosti - žádné.
- Zájem o dítě – málo času na děti, s problémy šla za matkou, rodičovskou lásku cítili.

Výchova pana J

- Rodiče - vztahy rodičů pěkné, občas se nepohodli
- Atmosféra rodiny - doma pohoda, občas narušena starostmi se stavbou domu.

- Přístup k dětem - otec autoritativní, přísný, řídil výchovu, matka mírnější, laskavá, pevné řízení, zákazy, příkazy, kontrola, nároky přiměřené, spravedlivost, vedení k práci.
- Projevy citů – bez citových projevů.
- Tresty a odměny - výprask, práce za trest, domluvy nepomáhaly.
- Povinnosti - pomáhat na stavbě domu.
- Zájem o dítě - o školu, o volný čas, o slečny, finanční i psychická podpora závodní motocyklové činnosti, občasné výlety, někdy společná dovolená.

Výchova pana P

- Rodiče -
- Atmosféra rodiny -
- Přístup k dětem - otec přísný, matka přísná, protěžovaná sestra.
- Projevy citů - bez mazlení.
- Tresty a odměny - otec občas výprask, matka časté výprasky vařečkou, klečení na polínku, bez pochval.
- Povinnosti - štípat dříví, sekat trávu, krmit králíky, co bylo potřeba.
- Zájem o dítě -

. Výchova paní P

- Rodiče - otec brzy zemřel, má jen útržkovité vzpomínky.
- Atmosféra rodiny – neustále pracovní.
- Přístup k dětem- otec hodný, někdy prechlivý, matka přísná, panovačná, paní P vychovávala mírněji než sourozence.
- Projevy citů – pohlazení, bez důvěrností, bez mazlení.
- Tresty a odměny – výprask vařečkou nebo proutkem, klečení na polínku, schovávání míče, švihadla nebo jiné milé věci, pochvala za dobrou práci.
- Povinnosti - kosení a sušení trávy, pasení dobytka a husí, práce na poli, povinnosti.
- Zájem o dítě - náznak citového vydírání, málo volného času, společně zpívali.

Výchova paní I 1

- Rodiče - problémové manželství, špatné vztahy, špatné zázemí, doma napětí, proměnlivé prostředí, otec impulzivní a náladový, rád se napil.
- Atmosféra rodiny – neustálé napětí, proměnlivé prostředí, boje s otcem.
- Přístup k dětem – odmítavý a chladný otec bez zájmu, matka přísná autorita, mírné nároky, volnost rozhodování, protěžování bratra a rozmazlování mladší sestry a volnější výchova, paní I1 byla pomocnice v domácnosti, měla pocit křivdy.
- Projevy citů -matka zajišťovala citové zázemí.

- Tresty a odměny – výprask, klečení na polínku, domluvy zřídka, mladší sestra bez trestů.
- Povinnosti – pomoc v domácnosti, na zahradě, samostatná školní příprava.
- Zájem o dítě - nezájem o záliby, o sport, téměř žádná motivace ke studiu, o prospěch se zajímali, neumožnění kamkoli ze samoty docházet, nevozili je na kroužky, na tréninky ani do tanečních.

Výchova dětí:

Syn J

- ❖ Rodiče - vztahy rodičů dobré, občas to zaskřípe, to je normální.
- ❖ Atmosféra rodiny - pohoda, klid.
- ❖ Přístup k dětem – s láskou, matka přístupnější, mírnější, otec přísný, nekompromisní, přístup k oběma dětem stejný, výchova stejná, přiměřená volnost přiměřené nároky, kontrola.
- ❖ Projevy citů – mazlení, pohlazení, dobré citové zázemí.
- ❖ Tresty a odměny - dříve výprask, domluva, zákaz počítače, facky.
- ❖ Povinnosti – pomoc v domácnosti, okolo domu, na zahradě.
- ❖ Zájem o dítě – zájem o koníčky, podpora, motivace.

Syn M

- ❖ Rodiče - vztahy rodičů dobré, občas se nepohodnou, to je všude.
- ❖ Atmosféra rodiny - dobré zázemí, pohoda.
- ❖ Přístup k dětem – staršímu dospělému bratrovi víc dovolí, nároky, kontrola, vysvětlování.
- ❖ Projevy citů – pohlazení, mazlení.
- ❖ Tresty a odměny – zákaz na počítač, do zkušebny, domluvou, někdy facka.
- ❖ Povinnosti – pomoc v domácnosti, okolo domu a na zahradě.
- ❖ Zájem o dítě- podpora hraní na kytaru, motivace k učení, zájem o školní výsledky.

9.1.2 Rodina B

Výchova pana Z

- Rodiče - vztahy dobré, bez hádek.
- Atmosféra rodiny – pohoda, příjemné prostředí.
- Přístup k dětem -otec vedl rodinu, matka řídila výchovu, spravedlivost, přísnost, kontrola, bez zákazů, důvěra, důslednost.
- Projevy citů - bez citových projevů, bez mazlení, rodičovskou lásku cítili.

- Tresty a odměny - pochvala zřídka, domluvy i vysvětlování, výprask páskem, pohlavky.
- Povinnosti - obstarat otop na zimu, nosit vodu, opatřit domácí zvířata.
- Zájem o dítě - podpora vzdělávání a zájmů, zájem o školní výsledky.

Výchova paní Z

- Rodiče - vztahy dobré, jen běžné problémy.
- Atmosféra rodiny – pohoda, vzorný pořádek, krásný útulný domov, spokojené šťastné dětství.
- Přístup k dětem - přísná dominantní matka, mírný otec, kontrola, požadavky, vysoké nároky, příkazy, zákazy, nedůvěra matky, stejný přístup ke všem dětem, spravedlivost.
- Projevy citů - bez mazlení, bez citových projevů.
- Tresty a odměny - bez pochval, bití vařečkou, facky, domluva, vysvětlování, otec je nikdy neuhodil.
- Povinnosti – v kuchyni, zatápět v kamnech, nosit vodu.
- Zájem o dítě – o školní výsledky, o kamarádky, cítili rodičovskou lásku, vedení k poctivosti a spravedlnosti.

Výchova pana P

- Rodiče - vztahy rodičů pěkné, dětství pěkné.
- Atmosféra rodiny - klid a pohoda v rodině.
- Přístup k dětem - matka mírná, otec tvrdý pedant, pevný řád, spravedlivost matky, u sestry benevolentnější výchova, nároky vyšší, určitá volnost rozhodování i kontrola, jednotné zákazy, slušné vyjadřování, dochvilnost.
- Projevy citů - bez mazlení, pouze pohlazení a lehké přivnutí a pusa na tvář od matky.
- Tresty a odměny - matka je nikdy neuhodila, chválila, otec nechválil, výprask rákoskou.
- Povinnosti – v domácnosti, úklid pokoje, školní příprava.
- Zájem o dítě - výchova příkladem, vedení k samostatnosti, výchova s láskou, podpora koníčků, společné dovolené, cenné rady do života, s otcem studovali mapy, otec vyprávěl, učil ho, vysvětloval.

Výchova pana M

- Rodiče - vztahy hezké, matka přísná energická, otec rozvážný.
- Atmosféra rodiny - rodině pohoda, silné citové pouto, úcta, pěkné vztahy, vážnost k rodičům.

- Přístup k dětem - pochvaly, přísnost, spravedlivost, stejný přístup ke všem, slušnost, důslednost, dochvilnost, volnost rozhodování, kontrola, souhlasná výchova.
- Projevy citů – bez citových projevů.
- Tresty a odměny – facky, domluva, zákaz milé věci nebo činnosti.
- Povinnosti – pomoc v kuchyni, úklid bytu, běžné domácí práce.
- Zájem o dítě - podpora vzdělávání i zájmů, sledování školních výsledků.

Výchova paní M

- Rodiče – otec přísný, matka mírnější, nikdy se nehádali.
- Atmosféra rodiny -pohoda a klid, pěkné dětství, šťastná rodina
- Přístup k dětem - otec přísný, matka mírnější, spravedlivost, přísnost, stejný přístup ke všem dětem, kontrola, volnost rozhodování, bez zákazů, důraz na pořádek..
- Projevy citů - mazlení a pochvaly od matky.
- Tresty a odměny – od matky domluva, facky a klečení, od otce výplata páskem.
- Povinnosti- pomáhat v hospodářství, obstarat zvířata, sušit seno.
- Zájem o dítě - podpora,výchova s láskou, zájem o školní přípravu.

Výchova paní I 2

- Rodiče -vztahy rodičů dobré, občasné výměny názorů.
- Atmosféra rodiny - pohoda, pořád hádky s otcem.
- Přístup k dětem - jednotná výchova otce, protěžování bratra matkou, přísnost, nerespektování přání, kontrola, nedůvěra otce, přísné vedení, běžné nároky, později volnost v rozhodování, slušné vyjadřování.
- Projevy citů - mazlení s matkou.
- Tresty a odměny - bez pochval, matka netrestala, otec křičel, výjimečně jí nařezal.
- Povinnosti – úklid bytu, vynést odpadky, pomoc při stavbě chaty.
- Zájem o dítě – o kamarádky,o školu, o známky, přehnaná starost, rady do života, výchova s láskou.

Výchova dětí:

Syn J

- Rodiče - dobré rodičovské vztahy, tolerance, občas běžné neshody.
- Atmosféra rodiny - láska a bezpečí domova.
- Přístup k dětem - jednotná výchova, bez zákazů, povinnosti, důslednost, volnost rozhodování i kontrola, matka spravedlivá, otec někdy vybuchne neprávem.
- Projevy citů - mazlení s matkou.
- Tresty a odměny – zákaz počítače, milé činnosti, chození ven, práce za trest, časté chválení.

- Povinnosti – vynášet tříděný odpad, pomáhat na zahradě, údržba kolem domu.
- Zájem o dítě - zájem o školu i záliby, motivace, podpora, účast celé rodiny na vystoupeních jejich kapely, cenné rady do života, společné výlety a dovolené, stanování.

Syn P

- Rodiče – občas se pohádají kvůli hloupostem.
- Atmosféra rodiny - pohoda v rodině, rodičovská láska.
- Přístup k dětem – přísnost na nejstaršího syna, výchova jednotná, přísnost, přiměřené nároky, kontrola, volnost rozhodování, důslednost, spravedlivost, někdy otec něco dovolí a matka nesouhlasí.
- Projevy citů - mazlení od matky.
- Tresty a odměny - tresty domluvou, zákaz počítače, zákaz jít ven, práce za trest, od matky pochvaly, mazlení, pohlazení.
- Povinnosti – na zahradě.
- Zájem o dítě – o kamarády, o činnosti a záliby, vyjádření nesouhlasu s činností ale není zákaz, společné výlety a dovolené, lyžování s otcem, rady a povzbuzování.

Dcera A

- Rodiče – jsou hodní, vztahy mají dobré, občas se pohádají, ale není to nic vážného.
- Atmosféra rodiny – pohoda, cítí se tam dobře, výchova s láskou.
- Přístup k dětem - výchova časem zvolňuje, přísnost jak v čem, jednotný přístup, důslednost, přiměřené požadavky, kontrola, určitá volnost rozhodování, pevné vedení.
- Projevy citů – mazlení s matkou.
- Tresty a odměny – pochvaly, dobrý dezert, tresty zákazem jít ven.
- Povinnosti – domácí práce, úklid, pomoc v kuchyni.
- Zájem o dítě – aktivní podpora zálib a zájmových činností, povzbuzování, společné výlety a dovolené.

10. Výsledek výzkumného šetření

Rodina A

Výzkum ukázal, že prarodiče paní I1 neposkytovali svým dětem nejoptimálnější výchovné prostředí. U rodičů pana P nelze z jeho kusých informací jednoznačně určit emoční vztah. Vzhledem k jeho nevyzpytatelné osobnosti se lze jen domnívat, že emoční vztah rodičů byl záporný. Matka zřejmě výchovu více ovlivňovala, otec byl despotický a běžné výchovy se moc neúčastnil. Bohužel, pro nepřístupnost respondenta nebylo možné si tyto

domněnky ověřit. Takže se můžeme jen domnívat, že ze strany matky i otce šlo o autoritářský styl, autokratickou výchovu.

V původní rodině paní P od určitého věku chyběl otec a o jeho výchově si respondentka nic nepamatuje. Výchova tedy byla určena jen podle matky. Nepříznivá v rodině byla zapříčiněna nemocí a následně předčasným úmrtím jejího otce. Výchova a výživa čtyř dětí zůstala na matce a lze jen obdivovat, že v tak složité poválečné době vše zvládla sama. To se nemohlo neodrazit na stylu její výchovy, neboť zvládnout čtyři děti pouze domlouvami nelze. Zde musela nastoupit přísná výchova. Model vládnoucí matky se všemi záporů si paní P zákonitě musela odnést do své rodiny, protože otcovský model chyběl. Navíc její manžel pan P se výchovy neúčastnil, a tak model vládnoucí matky předala dále. Tato skutečnost se potvrdila výpovědí její dcery, paní I1, která svou výchovu popsala velice podrobně. U otce byl jednoznačně určen zanedbávající styl. U matky, ač je to překvapující, se více nabízí záporný emoční vztah. Ve spojení se silným řízením vytváří autokratickou výchovu, autoritářský styl.

Také paní I1 se ve své rodině prosazuje jako autorita, ale musí se o vládu dělit s manželem panem J, který si do rodiny přinesl svůj model autoritativního otce. Na rozvoji osobnosti paní I1 se projevila přílišná náročnost výchovy ze strany matky a odmítání ze strany otce. Její osobnost byla určena jako frustrovaná s nedostatkem sebedůvěry. Přestože paní I1 v rozhovoru řekla, že ji výchova nijak negativně nepoznamenala, nakonec s tímto závěrem souhlasila. Upřesnila, že při rozhovoru měla na mysli současný stav. S následky frustrace a nízkého sebevědomí se vyrovnala až v době manželství, kdy na své osobnosti začala hodně pracovat.

V rodině pana J se přenášel otcovský autoritativní model již od jeho prarodičů. U jeho prarodičů i rodičů bylo určování výchovy jednoznačné. V obou rodinách vládla shoda ve výchově, rodiče se vzájemně podporovali. Otcové byli přísní, matky mírnější a všichni měli kladný emoční vztah k dětem. Kladný emoční vztah je základní podmínkou dobré výchovy, ať už je výchovný styl jakýkoli. Všechny problémy pak lze vyřešit bez negativního dopadu na rozvoj osobnosti dítěte.

Děti popsaly vztahy mezi rodiči jako dobré, občas se sice nepohodnou a podle mladšího syna i hodně nahlas. To je zřejmě důsledek střetu modelů výchovy z původní rodiny, odkud si oba přinesli svůj model vládnutí. Paní I1 převzala model vládnoucí matky a pan J model vládnoucího otce. Oba si ale našli svůj úsek vládnutí a i přes tyto rozdíly svým dětem dokázali vytvořit vhodné rodinné prostředí a výchovu pro optimální rozvoj jejich osobnosti.

Rodina B

Když se podíváme na schéma rodinné výchovy, zjistíme, že oboje prarodiče byli vychováni autoritativním stylem výchovy s rozdíly v řízení. Emoční vztah kladný, řízení silné nebo střední, ale obojí odpovídá autoritativnímu stylu. Rozdíl je ve výchově, která je podle modelu devíti polí (tab.č.4, str.41) u silného řízení přísná i laskavá, u středního řízení optimální.

Výchova rodičů byla autoritativní, ze strany matek optimální, a ze strany otců přísná i laskavá. V tomto případě se sešly dva téměř stejné modely výchovy. Podle výpovědí dětí mezi rodiči nedochází k žádným závažným problémům ohledně jejich výchovy. Rodiče respektují rozhodnutí druhého a vzájemně se podporují. Děti potvrdily, že otec je přísnější a matka mírnější, což plně odpovídá přineseným modelům výchovy z původních rodin.

Rozpor je vidět pouze u výpovědi syna P, který tvrdí, že matka někdy rozhodnutí otce změnila. Z výpovědi syna J jsme se ale dozvěděli, že o tehdy 9-ti letého syna P málem přišli a tento odlišný přístup matky lze přičíst jejím větším obavám o jeho osobu. Stejně tak nevoli k některým jeho zájmům, které mu sice rodiče nezakázali, ale ani se o ně příliš nezajímali a nepodporovali je, lze přičíst na vrub strachu o znovunarozeného syna.

Tito rodiče vytvořili pro své děti téměř dokonalé zázemí s dobrou výchovou a vhodným působením na rozvoj jejich osobnosti.

Vytvořená schémata stylů výchovy ve výzkumných rodinách názorně ukazují, že výchovné styly se přenášejí z generace na generaci jen s nevýraznými změnami. Také se ukázalo, že styl výchovy a hlavně emoční vztah k dětem hrají rozhodující úlohu při utváření osobnosti dítěte. Ve výchově se přenáší hlavně přijatelné účinné výchovné metody, které sice v dětství nejsou oblíbené a uznávané, ale s odstupem času a s nadhledem se dočkají náležitého ocenění.

Rodina A

Výchovné
styly a
osobnost

Matka:
Zápomný emoční
vztah
Silné řízení
Autoritářský styl
Autokratická
výchova

Otec:
Zápomný emoční
vztah
Silné řízení
Autoritářský styl
Autokratická
výchova

Pan P.:
Zápomný emoční
vztah
Rozporné řízení
Zanedbávající
styl výchovy
Pesimální
výchova
Citová deprivace
Agresivita,
emocionálně
nevyvinutá
osobnost
Zjevné odmítnutí

Paní II.:
Kladný
emoční
vztah
Střední
řízení
Autoritat.-
vzájemný
styl
Optimální
výchova
Frustrace,
nedostatek
sebedůvěry
Akceptace
děti a láska

Matka:
Zápomný emoční
vztah
Silné řízení
Autoritářský styl
Autokratická
výchova

Otec:

Paní P.:
Zápomný emoční
vztah
Silné řízení
Autoritářský styl
Autokratická
výchova
Nedostatek
sebedůvěry
Přílišná
náročnost

Syn J
Syn M

Děti jsou
středem
zájmu
Pocit
bezpečí
Normální
vývoj
osobnosti
Úroveň
očekávání
i aspirací
vysoká

Matka:
Kladný emoční vztah
Střední řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
Optimální výchova

Otec:
Kladný emoční vztah
Silné řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
Přísná i laskavá
výchova

Pan Č.:
Kladný emoční
vztah
Silné řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
Přísná i laskavá
výchova
Přílišná
náročnost

Matka:
Kladný emoční vztah
Slabé řízení
Shovívavý styl
Laskavá výchova
bez požadavků a
hranic

Otec:
Kladný emoční vztah
Střední řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
Optimální výchova

Paní Č.:
Kladný emoční
vztah
Střední řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
výchovy
Optimální
výchova
Akceptace a
láska k děti

Pan J.:
Kladný
emoční
vztah
Silné řízení
Autoritat.-
vzájemný
styl
Přísná i
laskavá
výchova
Pocit
bezpečí
Normální
vývoj osobn.
Akceptace a
láska k
dětem

Rodina B

Výchovné
styly a
osobnost

Matka:
Kladný emoční vztah
Střední řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
Optimální výchova

Pan M:
Kladný em. vztah
Silné řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
Přísná i laskavá
výchova
Přílišná
náročnost

Matka:
Kladný emoční vztah
Střední řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
Optimální výchova

Paní I:
Kladný
emoční
vztah
Střední
řízení
Autoritat.-
vzájemný
styl
Optimální
výchova
Frustrace,
Nedostatek
sebedůvěry.
Akceptace
děti a láska

Otec:
Kladný emoční vztah
Střední řízení
Autoritativně –
vzájemný styl
Přísná i laskavá
výchova

Paní M:
Kladný em. vztah
Slabé řízení
Shovřavý styl
Výchova
laskavá, bez
požadavků a
hranic.
Akceptace a
láska k dětem

Syn J
Syn P
Deera A
Děti jsou
středem
zájmu,
mají pocit
bezpečí,
osobnost
se vyvíjí
normálně
Úroveň
očekávání
i aspirací
vysoká

Matka:
Kladný emoční vztah
Střední řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
Optimální výchova

Pan Z:
Kladný em. vztah
Silné řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
Přísná i laskavá
výchova
Přílišná
náročnost

Matka:
Kladný emoční vztah
Silné řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
Přísná i laskavá
výchova

Paní Z:
Kladný em. vztah
Střední řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
Optimální
výchova
Akceptace a
láska k dětem

Otec:
Kladný emoční vztah
Střední řízení
Autoritativně-
vzájemný styl
Optimální výchova

Pan P:
Kladný
emoční
vztah
Silné řízení
Autoritat.-
vzájemný
styl
Přísná i
laskavá
výchova
Akceptace
děti a láska

III. Závěr

Cílem práce bylo zjistit, jak výchovné styly působí na rozvíjející se osobnost dětí. Ovšem na výchově v rodině se vždy podílí více subjektů - otec, matka, prarodiče, starší sourozenci. Ale pokud rodina dobře funguje, největší výchovný vliv na rozvoj osobnosti dětí stále mají rodiče a rodinné prostředí.

Provedeným výzkumem bylo zjištěno, že výchova se během generací příliš radikálně nezmění. Každý z manželů si do rodiny přinese svůj model a tento model se působením druhého partnera obrušuje a zdokonaluje. V každé nové rodině tak vzniká její specifický nový model. Nikdy nenastane taková změna, aby se model výchovy od základu změnil. Pokud se tak stane, partner postižený touto změnou zpravidla protestuje, nastanou hádky, problém je často neřešitelný a rodiče se rozejdou. Potvrzuje se tím stará pravda, že při výběru partnera je dobré podívat se život v jeho původní rodině, protože s největší pravděpodobností bude chtít žít a vychovávat své děti stejným způsobem. A i přes to, že zpočátku bude některé jednání svých rodičů odsuzovat.

Stejně, jako se zdokonalují dobré modely výchovy, zdokonalují se i ty nevhodné a dětem škodící modely. Jako se dobrá výchova může stále vylepšovat, tak špatná výchova se může vylepšovat a pilovat v negativní podobě.

Šetřením se potvrdily poznatky o tom, že ještě v nedávné době převažovaly ve výchově tělesné tresty. Ale i v dnešních rodinách se objevují pozůstatky této výchovy. Tělesné tresty už nejsou tak tvrdé a autoritářská výchova se zmírnila na autoritativní.

Výzkum také prokázal, že působení výchovy na rozvoj osobnosti se u jednotlivých stylů značně liší. Děti akceptované svými rodiči a vychovávané s láskou, což odpovídá autoritativně - vzájemnému stylu výchovy, jsou více podporovány v zájmových činnostech, kde se mohou rozvíjet jejich vlohy a nadání a roste u nich zdravá sebedůvěra.

V rodinách se zanedbávající výchovou, kde dětem není umožněn zdravý osobnostní růst, vyrůstají děti frustrované s nízkým sebevědomím. Rovněž vyžadování slepé poslušnosti, striktní zákazy a příkazy při autokratické výchově mohly osobnost zablokovat a pozastavit její přirozený vývoj. Pokud se výchovou rodiče snaží měnit přirozený temperament dítěte, pak z dítěte vyroste subdeprivovaná osobnost. S následky nevhodné výchovy se pak mnozí potýkají celý dospělý život.

V současnosti lze vidět i opačný extrém ve výchově. Do popředí se dostává výchova liberální, která u dětí může vypěstovat zvýšené sebevědomí a nepřizpůsobivost sociálnímu prostředí.

Styl výchovy rodiče je výsledkem jeho vrozených osobnostních vlastností a působení výchovy v původní rodině. Působení dobré výchovy se vrozené žádoucí osobnostní rysy rozvíjí a ty nežádoucí potlačují. Naopak působení špatné výchovy posiluje vrozené špatné osobnostní rysy a ničí ty dobré. Rodič zvyklý na autoritu ji uplatňuje i ve výchově svých dětí a rodič zvyklý na zanedbávání bude své děti rovněž zanedbávat.

Je tedy naprosto zřejmé, že veškerá tíha následků dopadu výchovy na osobnost dětí padá na bedra rodičů. Vedle výchovy je stejně důležitá i biologická determinace dítěte a určitou roli hraje také škola, skupina vrstevníků a sociální prostředí. Nicméně dá se říci, že nejvýznamnějším činitelem je výchova rodičů a vše záleží na přístupu rodičů k dětem, na hodnotách, které uznávají, na názorech, postojích, způsobech chování, návycích a normách, které dětem předávají. Vše, ať už je to negativní či pozitivní, si s velkou pravděpodobností děti osvojí a odnesou do budoucího vztahu a nové rodiny.

Na malém vzorku dvou rodin se podařilo zjistit, že modely výchovy se přenáší z generace na generaci a v každé nové rodině se více či méně pozměňují. Je zde patrné i to, jaké důsledky mají jednotlivé výchovné styly na rozvoj osobnosti dětí. Výchovný styl může osobnost dítěte v konečném důsledku velice poškodit, anebo zdokonalit.

Téma vlivu výchovy na osobnost dítěte by si jistě zasloužilo mnohem podrobnější zkoumání. Jako velice zajímavá se nabízí možnost zkoumat vliv stylu výchovy na jednotlivé typy temperamentu, určené na základě teorií Hippokrata, Kretschmera a Eysencka.

Bakalářská práce mi pomohla objasnit i mnohé nedostatky ve výchově v mé původní i současné rodině. Během práce jsem vedle výzkumných rodin, jen tak pro svou informaci na základě svého pohledu, zkoumala i rodinu svou. Jsou to zajímavá poznání a odhalení.

Práce mne obohatila o další poznatky, které mi mohou pomoci pochopit chování a jednání druhých lidí.

Dětská bytost je velice křehká a záleží jen na nás, dospělých, jakým směrem budeme vývoj její osobnosti posouvat.

IV. Literatura

1. ČÁP, Jan. MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-273-7
2. ČÁP, Jan. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISVN, 1996, ISBN 80-85866-15-3.
3. HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2009, ISBN 978-80-7367-628-5.
4. HELUS, Zdeněk. *Vyznat se v dětech*. Praha: SPN, 1987, ISBN
5. HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007, ISBN 80-7178-888-0
6. HENDL, J. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-549-3
7. KOUKOLÍK F., DRTILOVÁ J., *Vzpouora deprivantů*. Praha: Makropulos, 1996, ISBN 80-901776-8-9.
8. LANGMEIER, Josef. MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, 1974.
9. LEMAN, K. *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál 2006, ISBN 80-7367-194-8.
10. MATĚJČEK, Zdeněk. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum, 1997, ISBN 80-85121-89-1.
11. MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-058-8.
12. MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-504-2.
13. MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, ISBN 80-85282-83-6
14. MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál 1997, ISBN 80-7178-138-X.
15. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1993, ISBN 80-901424-7-8.
16. MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990, ISBN 80-7029-018-8.
17. NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie téměř pro každého*. Praha: Academia, 2004, ISBN 80-200-1198-6.
18. PELIKÁN, Jiří. *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amosium Servis, 1995, ISBN 80-85498-27-8.

19. ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti*. Praha: Grada, 2007, ISBN 978-80-247-1174-4.
20. SATIROVÁ, Virginie. *Kniha o rodině*. Praha: Portál, 2006, ISBN 80-7252-150-0.
21. SOMR, Miroslav.
22. ŠVAČÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-313-0.
23. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-308-0.
24. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3.
25. VYMĚTAL, Jan. *Úzkost a strach u dětí*. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-830-9.
26. VÝROST, Josef. SLAMĚNÍK, Ivan. *Sociální psychologie*. Praha: Grada, 2008, ISBN 978-80-247-1428-8

V. Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1 Přepis rozhovorů v rodině A

Příloha č. 2 Přepis rozhovorů v rodině B

Příloha č. 3 Osnova rozhovoru

Příloha č. 1

Přepis rozhovorů v rodině A

Pan Č, důchodce, 70 let

Je nejstarší ze tří dětí. Děti se narodily brzy po sobě. Matka byla s dětmi doma, otec chodil do práce a živil rodinu. Otec byl ráznější povahy, maminka byla klidnější. Měli všichni stejnou výchovu, rodiče nedělali rozdíly. Matka i otec si s nimi vyřizovali výchovné problémy po svém a hned. Také se někdy stalo, že matka otci žalovala, to když provedli něco závažnějšího, a otec je pak přísně potrestal. Většinou dostávali výprask a museli klečct. Matka a otec byli v trestání vždy jednotní, matka se za ně nikdy u otce nepřimlouvala. Cíty rodiče neprojevovali, to se dříve tolik nedělalo.

Měli dostatek volnosti, rodiče neměli čas tolik se jim věnovat. Otec pracoval a matka se doma starala o děti. V té době ještě nebyla televize. Běhali venku až do tmy, hráli si a občas provedli nějakou lumpárnu. To se pak hned prozradilo a následoval výprask od otce.

V porovnání s ostatními dětmi nebyli rodiče příliš přísní, ale pokud děti něco provedli, tak byli potrestáni. Jinak měli dost volnosti. Doma pomáhat museli, ale zbyl čas i na lítání venku. Otec se někdy zdržel v hospodě, jak bývalo mezi chlapy zvykem, a pak byly doma mrzutosti, maminka se na otce zlobila. Jinak byly vztahy mezi rodiči dobré.

Ve škole byli přísní učitelé, kteří si s nimi vše vyřizovali sami. Neexistovaly poznámky nebo žalování rodičům. Učitelé měli autoritu. Nikdy si nedovolil doma si stěžovat, protože by následoval výprask. Dnes vidí, že to bylo pro něho dobré.

Ve výchově ho více ovlivnil otec, musel mu pomáhat a být po ruce. Naučil se tak spoustu mužských prací, které se mu v životě hodily.

Výchovu vnímá jako dobrou, rodiče museli být přísní, nenechali je dělat, co chtěli, řád musí být. Svého syna pak vychovával stejně. Musel pomáhat při stavbě domu. Dnes si více užívá vnoučata, než vlastního dítěte.

Paní Č, důchodkyně, 66 let

Paní je nejmladší ze 4 dětí, má o 17 let starší sestru, o 16 let staršího bratra a o 4,5 roku staršího dalšího bratra. Její rodiče v době jejího narození již byli starší. Ona s bratrem už byli vychováni jen jako dva sourozenci. Paní, jako benjamínek, měla výchovu volnější. O výchově starších sourozenců moc neví, pouze z vyprávění, prý dostávali více výprasků a jejich výchova byla přísnější, než u ní a malého bratra.

Ve výchově matka spíše držela na mladšího bratra a na ni zase držel otec. Ale celkově byl přístup od obou rodičů k oběma nejmladším dětem stejný.

Otec se někdy trochu napil, to v té době bylo považováno za běžné. Pak se s maminkou nepohodli, ale na děti své spory nepřenašeli, vyřídili si je spolu mimo děti.

Matka byla s nimi doma, chodila jen příležitostně něco přivydělat. Otec chodil do práce.

Paní moc trestána nebyla, pouze za hubatost. To pak dostala pár pohlavků od matky.

Otec nad ní sice držel ochrannou ruku, ale když byla hubatá a drzá i na něho, dostala pár facek. Sama pak po svém synovi požadovala, aby nebyl hubatý, za to pak také dostával nafackováno.

Výchova z většiny ležela na matce, otec spíše jen dohlížel. Domluvy se moc nepoužívaly, rovnou dostávali pár na zadek.

Měli hodně volnosti, běhali venku, v pohybu je nikdo a nic neomezovalo. Hospodářství neměli, ani žádné povinnosti, nemuseli obstarávat žádnou práci.

Se svými problémy chodila za matkou, ale to bylo výjimečně, protože dříve se tolik nesvěřovali. To nebylo zvykem, jako dnes.

Otci brzy zemřela matka a zůstal, jako dítě, sám. Měl těžký život a své rodiny si považoval. Nikdy na děti nebyl hrubý. Bratr více zlobil a byl více bit, ale byl to jen běžný výprask.

Paní více ovlivnila matka, měli spolu hezký vztah. Když se vdala, hodně jí matka pomáhala.

Její rodiče tolik neuměli projevovat lásku, nebylo zvykem mazlit se s dětmi. Přesto ale cítili, že je rodiče rádi mají. Nebylo běžné, že si rodiče s dětmi hrají, tak jako dnes. Ani na to neměli čas. Paní vzpomíná na rodiče dobře, měla šťastné dětství, jejich rodinu vnímala jako spokojenou.

Pan J, 45 let, syn rodičů Č, manžel paní I 1

Pan J vyrůstal jako jedináček.

Mezi rodiči vládla pohoda a jejich vztah byl pěkný. Pohodu sice trochu narušovaly starosti se stavbou domu, ale to byly jen běžné problémy.

Výchovu řídil otec, byl přísný, a co řekl, tak to muselo být. Když otce neposlechl, dostal nařezáno, protože domluvy na něho moc neplatily. Naposledy dostal výprask asi v 16 letech, když přišel domu opilý ze školy.

Stavěli dům, táta chodil z práce rovnou na stavbu, tam byl do večera a pak přišel domu. Otec se ho snažil tlačit, aby pomáhal na stavbě, ale on pořád někde lítal po ulici s kamarády.

O školu se zajímali průběžně, chodili pravidelně na rodičovské sdružení a po návratu většinou následoval výprask. Když zlobil, nesměl za klukama a musel chodit za trest na stavbu. Tvrdí o sobě, že byl strašný uličník, dělal samé blbosti. Co měl dělat, to nedělal a pak dostal nařezáno. Otec byl autorita, nešel pro ránu daleko, co měl po ruce, tím ho seřezal. Pan J. říká, že byl bit jako žito. Co řekl otec, to muselo být a nebylo vyhnutí. Otec se mu kolikrát snažil domlouvat, ale to nepomáhalo, tak pak stejně dostal výprask.

Stavěli barák, volný čas nebyl, občas se jeli v létě na Lipno koupat a jednou byli v Bulharsku na dovolené.

Problémy s otcem měl proto, že táta je pracovitý a on je od přírody líný. Otec ho vedl k práci, ale to se mu nezamlouvalo. Když musel pomáhat, už byl problém.

Svoje problémy řešil spíše s matkou. Přístup matky byl mírnější, více se snažila vše řešit domluvou, více mu povolovala, kdežto otec byl přísný. Matka ho ale pořád kontrolovala, např. když chodil na zábavy, ležela a čekala v jeho posteli, aby viděla, v jakém stavu přijde domů.

Když už si vydělával, odevzdával peníze matce, ta mu je uložila do krabičky. Když nějaké peníze chtěl, musel říkat, na co je potřebuje. Stavěli barák, ve kterém teď také bydlí se svou rodinou, a tak musel šetřit.

V té době jezdil na motorce, závodil, a to stálo hodně peněz. Matka mu motorku nechtěla povolit, bála se o něj, ale nakonec svolila. Otec mu s motorkami pomáhal, jezdil s ním na závody. Oba rodiče ho hodně podporovali a zajímali se o dění kolem něj. Jejich pozornosti neušla ani žádná slečna. Rodiče zajímalo, s kým se schází.

Celkově si rozuměl více s matkou, s tátou měl pořád konflikty, pořád s ním bojoval. Otec je pracovitý a pořád ho honil k práci. Pan J o sobě říká, že je líný jako prase. Raději někomu zaplatí nebo vymyslí zlepšovák, než aby se dřel.

Jako dítě všechno cítil jako nespravedlivost, ale dnes vidí, že rodiče spravedliví byli a chápe, proč to všechno dělali. Otec se pořád snažil, aby byl pracovitý a matka ho naučila šetřit. Jinak by všechno utratil za motorky a s klukama v hospodě.

Nejvíce mu na výchově vadilo, že nemohl jezdit všude jako ostatní kluci. Zakazovali mu úplně všechno. Otec řekl, že nikam nepůjde, a přes jeho zákaz nejel vlak.

Přesto dětství hodnotí, jako pěkné. Otec byl přísný, matka laskavá. Vychovali ho dobře. Nemá v životě žádné velké problémy.

Pan P, důchodce, 65 let, otec paní I 1

Je nejstarší ze tří sourozenců.

Jejich otec byl přísný a občas jim nařezal. Zato od matky dostávali pořádné výprasky vařečkou. Také museli klečat na polínku. S mladším bratrem se často rvali a pak byli bití. Matka neřešila, co kdo udělal. Dostali všichni. Nejmladší sestra byla mazánek, byla rozmazlená a protěžovaná. Ale tolik nezlobila a rodiče na ni byli mírní. Oba rodiče chodili do práce do nedaleké továrny a neměli na děti moc času. Kluci museli pomáhat doma sekat dřevo, krmit králíky, sekat trávu a co bylo potřeba. Doma se s nimi nikdo nemazlil.

Více o své výchově pan P nechtěl povídat.

Paní P, důchodkyně, 64 let, matka paní I 1

Je nejmladší ze 4 dětí. Otec jim zemřel, když jí bylo 5 let. Bydleli na samotě, asi 3 kilometry od větší obce.

Na otce si pamatuje jen útržkovitě. Z vyprávění své nevlastní sestry slyšela, že to byl velký dobrák a hodný člověk, ale velice prchlivý, že byl cholerik. Ani její matka s ním neuměla zacházet. Byl nemocný, zřejmě se srdcem. Chodil do práce do nedaleké továrny a po práci ještě musel doma pracovat na poli. Měl starost, aby uživil rodinu.

Matka byla doma a starala se o malé hospodářství. Měli malé políčko, krávu, kozu a slepice. Otec choval včely. Děti chodily do školy pěšky, asi 3 km přes pole.

Po smrti otce zůstala matka na všechno sama.

Matka měla těžký život, samá dřina, děti musely pomáhat. Sekali a sušili trávu, pásli dobytek a husy. Neměli žádné volno o prázdninách. Nemohli se chodit koupat do nedaleké řeky a tak se ani nenaučili se plavat.

Pokud zlobili, někdy klečeli na polínku a někdy byl výprask. Nikdy si netroufli matce říci, že se jim nechce dělat nějakou práci. Když neposlechli, schovala jim míč, nebo švihadlo, než udělali požadovanou práci. Domluvy nebyly, rovnou dostali na zadek vařečkou nebo proutkem. Den byl naplněn prací a matka neměla čas věnovat se dětem, ale na pohlázení si chvílku našla. Večer se šlo brzy spát, protože neměli zavedenou elektřinu.

Hodně si s matkou zpívali. Matka vychovávala všechny děti stejně, ale jí sourozenci říkali, že je rozmazlená a neměli ji rádi. Když hodně zlobili, matka pohrozila, že přivede jiného tátu a hned bylo po zlobení. Z toho měli strach, nového tátu nechtěli. Vzpomíná na vánoce, když dostali své první panenky. Otec ještě žil a s matkou jim zpívali vánoční písně.

Výchovu nehodnotí, matka byla v těžké situaci a žilo se jinak.

Paní cítí hodně uzavřená, možná to je důsledek výchovy a života na samotě. Nebylo komu se svěřit, ani čas a svěřování nebylo zvykem.

Na dětství ráda vzpomíná a je na co vzpomínat. Žili skromně, ale bylo to hezké.

Paní I 1, 40 let, dcera rodičů P, manželka pana J

Narodila se jako prostřední dítě. Má o rok staršího bratra a o 12 let mladší sestru. Se svými rodiči žila v rodinném domku na samotě asi 3 km od nejbližší obce, kam chodila do školy.

Atmosféru v rodině zpočátku nevnímala špatně, problémy šly mimo děti, až jako starší vnímala napětí, které bylo stále silnější. Ze strany otce nikdy nevěděla, co udělá, byl impulzivní a náladový. Záleželo na tom, kolik měl upito. Její děda z otcovy strany si kolikrát přivedl v noci domů kamarády z hospody a babička jim musela posluhovat. Prý to byl velký despota. Asi to má táta po něm.

Výchovné prostředí bylo proměnlivé.

Vztahy mezi rodiči v raném dětství vnímala jako dobré, ale čím byla starší a začala více chápat, viděla, že jejich vztah není v pořádku. V rodině vládlo napětí. Na prahu dospělosti už vnímala manželství svých rodičů jako velice problémové. Rodiče měli problémy pořádku, hlavně kvůli otcově náladovosti a pití. Nemůže říci, že by otec byl alkoholik, ale napil se rád.

Citové zázemí jim poskytovala matka. K otci si nikdy nešla pro povzbuzení nebo pohlazení, nikdy za ním nemohla jít s problémem nebo si postěžovat. Přístup otce byl ke všem dětem stejně chladný. Bylo mu jedno, co dělají, co je zajímavé, nebo co je trápí. K otci si nevytvořila pěkný vztah, on to svým chováním nepřipustil.

Pro matku byl její starší bratr mazal. Mladší sestra byla rozmazlené dítě, vyrůstala téměř jako jedináček. Paní I. své postavení v rodině charakterizuje jako praktická chůva. Jako prostřední se také snažila prosadit. Její matka dodnes visí na synovi, který je nejstarší. Nejmladší dceru stále opatruje a omlouvá. Paní I je dodnes brána jako pomocnice se vším, co se v domku opravuje nebo rekonstruuje. Dnes se s touto situací již vyrovnala, ale jako dítě se cítila odstrčena a ukřivděna a někdy trápilo jí to.

Otec se výchovy neúčastnil, také někdy měl výchovné chvíle a vybuchl, ale většinou byl mimo výchovné dění.

Rodinné akce nebyly, pokud rodiče někam jeli, tak jezdili bez dětí. Paní I. to vždy bylo velmi líto, těžce to nesla a dodnes to rodičům nemůže zapomenout. Pouze k babičce do Německa jezdili všichni. To bylo asi třikrát za celé dětství. Na žádné výlety nejezdili ani nikam nechodili společně.

Trestání byli výpraskem, nebo klečeli na polínku. Vysvětlování nebo domluva byly jen zřídka, maminka byla přítelem pádné ruky. Jako děti měli respekt, báli se výprasku, ale nebyly to tresty, které by jim fyzicky ublížily. Sama paní I také zastává názor, že dobře mířená rána v pravou chvíli je lepší než zdlouhavé vysvětlování.

Že by dostávali nějakou práci za trest, to si nevzpomíná. Trestem vše skončilo a šlo se dál, žádné výčitky nebo připomínání prohřešku se nekonalo.

Na mladší sestru už byli rodiče mírnější, měla volnější výchovu a nebyla trestána, i když si trest zasloužila.

Matka byla ve výchově autoritou, otec se svým chováním shazoval a jako autoritu ho nepovažovala.

Rodiče kladli na děti pouze běžné nároky, museli pomáhat na zahradě a v domácnosti.

Školní příprava probíhala samostatně, rodiče se nemuseli s nimi učit, neměli problémy ve škole. Na rodičovské sdružení chodili, zajímali se o prospěch, ale školní povinnosti si děti hlídali sami.

Motivace k lepším výsledkům ve škole ze strany rodičů nebyla téměř žádná, nechali na jejich rozhodnutí, jak se budou nebo nebudou učit.

Nikdy neměla pocit nespravedlivého chování rodičů vůči ní.

Koníčky neměli, nesportovali, neměli příležitost, protože bydleli na samotě a nemohli docházet na kroužky nebo na tréninky. Matka neměla řidičský průkaz a otec odmítal s nimi někde jezdit. To také dodnes rodičům nezapomněla, že jim neumožnili realizovat jejich zájmy, že pro ně navíc moc nedělali, nepodporovali je.

Otec ji odmítal vozit do tanečních, kdykoli něco potřebovala, byly věčné boje. Chodil do práce, přinesl peníze a tím to pro něho skončilo.

Do výběru partnera jí nemluvili, v ničem jí nebránili a nechali věcem volný průběh. Vdala se velmi brzy a odstěhovala se k manželovi. Chtěla co nejdříve vypadnout z domova.

S matkou si celkem rozuměla, ale mezi ní a otcem se během dospívání utvořil určitý blok, který je dodnes poznamenal jejich vztah. Nejvíce jí vadil otcův nezáměr a flegmatický přístup k dětem. To, že dostávali výprask, bylo mnohdy potřeba a ku prospěchu výchovy. Výchova na ní nezanechala negativní následky.

Ona dnes pro své děti dělá pravý opak, podporuje jejich zájmy, pomáhá jim a účastní jejich akcí. Nevyhoví všem požadavkům svých dětí, ale snaží se dělat tolik, kolik je v možnostech rodiny.

Paní I. nikdy nechtěla opakovat chyby svých rodičů, chtěla se vyhnout nedostatkům jejich výchovy. To, co se jí nelíbilo u rodičů, nechtěla dělat svým dětem. Dnes si myslí, že se jí to povedlo. Při celkovém pohledu na styl výchovy matky nevidí problém.

Dnes by rodičům také vytkla, že se měli víc zajímat o vzdělání. Považuje to za selhání rodičů, měli je tlačit do studia a nějak je motivovat.

I přes všechny problémy vnímá dětství jako pěkné. Pokud by táta neblbnul a nedělal rozbroje v příbuzenstvu, tak mohlo být všechno v nejlepším pořádku.

Sama se dnes cítí, jako vyrovnaná osobnost a stále na sobě pracuje. S nedostatky v dětství se vyrovnala, neohlíží se a jde dál bez pocitu křivdy. Nechce opakovat chyby svých rodičů, poučila se z nich a posílilo ji to do života. Svě rodiny a svých dětí si hledí, věnuje jim každou volnou chvíli a rodinu si chrání. Svě děti vždy brala všude sebou, rodina jezdí často na výlety, sportují, rádi lyžují a jezdí na kolech.

Mladík J, 21 let, syn manželů I 1 a J

Studuje na vysoké škole, bydlí na koleji a domů jezdí dvakrát do měsíce na víkend.

V rodině vždy panovala pohoda a klid. Vztahy mezi rodiči jsou dobré, občas to zaskřípe a pohádají se, ale to je normální.

Jako dítě byl občas trestán výpraskem, ale většinou se řešily problémy domluvou. Když byl starší, tak za trest nesměl na počítač. Prohřešky se vždy řešily hned, tresty se neodkládaly.

On, jako starší, často dostal vyhubováno i za mladšího brácha.

Spory o výchově rodiče před nimi neřešili. Někdy se domlouvali i s ním, chtěli znát jeho názor. Buď se dohodli, nebo rodiče rozhodli podle svého. S matkou se dá více polemizovat, domluvit, ale otec, když něco řekne, tak to musí být, je nekompromisní.

Nedělali rozdíly mezi dětmi, měli stejný metr na oba syny.

O školu se rodiče vždy hodně zajímali, záleželo jim na výsledcích, někdy za špatné známky dostal i nějakou tu facku. Dneska si sám hlídá, aby dobře dostudoval. Jako malí byli drženi zkrátka, dnes vidí, že to bylo dobře. Nejsou z nich žádní lumpové a povaleči, jako někteří jeho známí kluci. Je rád, že rodiče byli přísní.

Rodiče s nimi trávili hodně volného času, jezdili na dovolenou k moři, na lyže a na kola. Vždy všude jezdili nebo chodili s nimi.

Víc si rozumí s matkou, s ní řeší své problémy, dává mu více volnosti. Otec je přísný.

Rodiče ho vedli k samostatnosti a odpovědnosti. Měl dost volnosti, ale byl pod kontrolou. Rodiče se vždy zajímali co, kde a s kým podniká. V současné době se hodně zajímá o závodní auta. Chce, jako spolujezdec, s kamarádem závodit, ale rodiče ho nechtějí pustit k němu do auta. Nelíbí se jim to a nechtějí mu to dovolit. Hodně se o něho bojí a jeho to brzdí v rozletu. Bere to jako velké omezení jeho svobody. Hodně mu to vadí, ale rodiče chápe.

V současnosti je na koleji a díky výchově se umí o sebe ve všem postarat. Doma musel pomáhat, uklízet si pokoj, také na zahradě i okolo domu, když byla práce.

Dříve si někdy říkal, že nějaké věci dělat nebude, jako rodiče, ale nyní je vidí, jako dobré. Ve výchově nebylo nic, čeho by se chtěl v budoucnu, při výchově svých dětí, vyvarovat.

Doma byla většinou pohoda a za každé situace vždy cítil, že ho rodiče mají rádi.

Mladík M, 17 let, syn manželů I 1 a J

Vztahy mezi mamkou a tátou vidí jako normální, rodiče jsou v pohodě, občas se nepohodnou, ale to je všude. Spory neřeší přímo před mini, ale v bytě je hodně slyšet, když si vyměňují názory. Zázemí mají dobré.

Když nemá náladu, tak je líný, ale musí dělat co je třeba.

K bráchovi se podle něho chovají líp, protože mu víc dovolí, může si víc koupit. Nedovolili mu koupit si kombo, to mu vadí. Uznává, že bratr je starší, a proto mu víc dovolí.

Nemá tolik peněz jako bratr, nemůže si hospodařit se svými penězi svévolně, ale musí se dovolit rodičů.

Dělá do muziky, hraje na kytaru. Rodiče mu fandí a podporují ho.

Trestají ho zákazem do zkušebny, to na něj platí, občas přiletí nějaká facka, ale na ty si zvykl, to už nebere jako trest, je to taková prevence.

Rodiče se prý zajímají až moc, co dělá. Chtěl by více volnosti.

Dalším užívaným trestem je zákaz na počítač, ale ten většinou porušuje, když rodiče jdou spát. Zákaz do zkušebny, to musí dodržet.

Dříve hodně s rodiči všude jezdili, teď už mají s bratrem své zájmy, a tolik času nemají. On hraje s kapelou a má k ní určité povinnosti. V kapele se cítí být svůj, tam se realizuje, dělá to, co ho baví.

Výchova probíhá spíše vysvětlováním, domluvou. Za závažnější porušení domácích pravidel přiletí facka. Také se stane, že mamka něco zakáže a táta to dovolí. Aby táta něco zakázal, musí mamka zakročít. Táta je víc pohodář, víc ho podporuje v muzice.

Rozumí si s oběma rodiči. Problémy moc neřeší, když má obyčejné problémy s něčím ve škole, tak si o tom popovídají spíše s kamarády.

Cítí rozdílný přístup v tom, že bráchovi více dovolí, jeho pořád berou jako malého, i když je o hlavu větší než brácha.

Rodiče se hodně zajímají o školu. Za špatné výsledky ve škole následují zákazy, rodiče se snaží, aby měl ve škole lepší výsledky. I on se snaží zlepšit výsledky, rodiče ho povzbuzují a motivují.

Výchovu vidí jako dobrou. Je slušný, nedělá průšvihy, jako ostatní kluci.

Má určitou volnost, ale pořád ho hodně kontrolují.

Nemají sestru a musí dělat domácí práce, pomáhat i v kuchyni, matka je k tomu vede. Vidí to jako dobré, naučil se i něco uvařit. To se mu bude hodit, bude se umět o sebe postarat. Ale vadí mu, že ho do domácích prací matka honí, chtěl by k tomu dojít sám. Vaření ho dost baví. Taky musí dělat na zahradě a okolo domu, ale to ho nebaví.

Dětství má rozhodně šťastné a spokojené, i když několikrát také dostal výprask.

Příloha č. 2

Přepis rozhovorů v rodině B

Pan Z, důchodce, 74 let

Pochází ze čtyř dětí, je druhý v pořadí, jeden bratr byl o 3 roky starší, druhý o rok mladší a pak měl o sedm let mladší sestru. Mezi rodiči byly dobré vztahy, nehádali se, neměli na to čas. Doma byla většinou pohoda, prostředí bylo příjemné.

Matka byla doma, později pak chodila pomáhat k sedlákovi. Otec pracoval jen příležitostně, měl sezonní práce v lese, také byl vorař. Neměl stálou práci.

Bydleli v pronajatém domku. Zpočátku bydleli pohromadě s dědou a babičkou.

Rodinu vedl otec, ale výchovu měla na starosti matka. Otec s nimi netrval tak dlouho času.

Matka si s nimi vše vyřizovala sama. Pokud provedli něco závažnějšího, pak to řekla otci a ten zakročil. Dostávali pohlavky a také páskem, i klečct museli. Patřilo to k výchově, neměli to rodičům za zlé, vždycky si byli vědomi toho, že něco udělali a věděli, za co trest dostali, že to bylo oprávněné.

Rodiče se s nimi nemazlili, projevy citů nebyly zvykem. Maminka nad nimi trochu držela ochrannou ruku. Občas se dočkali i pochvaly.

Museli si plnit své povinnosti, bydleli v domku, kde nebyla voda, museli obstarat otop na zimu. Bratři odešli do učení a na studia a doma zůstala jen sestra. Museli se starat o zvířata, měli králíky, slepice a kozu. Otec pak chodil na směny do továrny, a se sestrou museli matce pomáhat. Volného času moc neměli.

Chodil do gymnázia a pak do „měšťanky“ a na „dvanáctiletku“. Rodiče je podporovali ve vzdělávání. Otec se zajímal o školní výsledky i během roku, matka jen prohlížela vysvědčení. Za špatné známky následovala domluva bez trestu.

Rodiče ho moc nehlídali, věděli, že je spolehlivý a nic neprovede. Hodně sportoval, jako kluk hrál fotbal i hokej. Otec se chodil dívat na zápasy, chodil mu fandit. S kamarády i s otcem chodili na fotbalové zápasy dospělých.

Rodiče mu nic nezakazovali, věřili mu, že žádné lumpárny dělat nebude, protože když se něco provalí, bude bit páskem. Rodiče je vychovávali domluvou a vysvětlováním, ale když provedli něco horšího, došlo na tvrdší trest.

Přísnější byl otec, matka se jich zastávala, otec byl důsledný. Na sestru už matka více dohlížela, měla na ni víc času. Matka nikdy nechodila do práce, starala se o rodinu a domácí zvířata. Nebyla mechanizace, vše se dělalo ručně. Pěstovali si brambory a museli pracovat na políčku, sušilo se seno, chodilo se na trávu. Bratři doma nebyli, odešli na vojnu. Vše museli obstarávat se sestrou. On nešel na vojnu, protože měl v dětství úraz oka. Myslí, že ho to příliš

nepoznamenalo. Když se mu děti posmívaly, maminka mu vysvětlila, že děti jsou hloupé, ať si z nich nic nedělá.

Rodiče byli vždycky spravedliví, nekompromisně vyžadovali plnění povinností. Nikdy je nechválili za splnění úkolů, brali to jako samozřejmost. Ani ve sportu je otec nechválil.

V dětství si více rozuměl s maminkou.

Výchova byla přísná a důsledná, ale vždy cítili, že rodiče je mají rádi.

Prožil pěkné mládí i dětství, rád na dětství vzpomíná.

Doba byla taková, že je sama o sobě vedla k tomu, aby byli lidé pracovití. Když na to rodiče dohlédli, tak vše fungovalo, jak má. Lhaní a různé prohřešky byly hned potrestány v rodině a bylo to vyřízené. Nikdy jako dítě si nepřišel stěžovat na něco, co se mu stalo, dostal by znovu. Rodiče všechny děti vychovali dobře. Se svou osobou v životě neměl problémy.

Paní Z, důchodkyně, 69 let

Je nejstarší ze tří dětí, jeden bratr je o 4 roky mladší a druhý o 8 let mladší.

Matka byla s nimi doma. Když povyrostl i nejmladší bratr, nastoupila do práce. Kluci chodili do školky a ona do školy.

Otec byl malíř a natěrač u Jednoty a jezdil pracovat po různých obchodech a restauracích. Vracel se domů až večer. Nemohl tak s dětmi trávit tolik času, hodně pracoval. Otec na vsi hrál divadlo, jako děti se chodili dívat.

Bydleli na vesnici, otec si rád dal s chlapama pivo, mamince se to moc nelíbilo, ale bylo to v normě. Vztahy rodičů byly dobré, měli mezi sebou jen běžné problémy.

Matka byla hodně na pořádek a otcí vyhazovala věci z okna na zahrádku, když je nechal přes židli. Maminka dobře vařila a pekla, doma měli vždy pořádek. Matka byla takovou nositelkou pokroku, jako první ve vsi měli pračku a televizi. Pracovala v JZD a později v panelárně.

Matka je trestala fackama. Byla strašně přísná dominantní postava a otec ji musel mírnit, aby těch facek nebylo tolik. Otec je netrestal vůbec, ale matka pořád, jakmile to nebylo podle jejího rozhodnutí nebo podle jejích představ, tak byly facky. Nebyla to žádná demokracie. Když se matka hodně rozzlobila, dostávali i vařečkou, byla hodně přísná. Paní si říkala, že až se vdá, nikdy nebude bít své děti vařečkou. Jedině nějakou na zadek, ale vařečkou nikdy. Hrozně to bolelo.

Matka byla dost spravedlivá. Byla výborná kuchařka a také byla šikovná na ruční práce, šila jim oblečení. Uměla vytvořit krásný útulný domov.

Doma se cítili velmi dobře, vládla tam pohoda.

Všichni si museli plnit své povinnosti - mýt nádobí, oškrabat brambory, zatápět v kamnech, nosit vodu apod. Každý měl své povinnosti. Jako děti vždy drželi pohromadě a to trvá dodnes.

O školu se rodiče zajímali, oni se ale dobře učili, tak nebyly problémy. Paní hodně četla, knihy si půjčovala z knihovny.

Rodiče se s nimi nikdy nemazlili, ani s těmi nejmladšími. Dříve to tak nebylo zvykem, ani nebyl čas.

Práci v domácnosti měli ji rozdělenou, každý měl své povinnosti. I své děti tak vychovávala. Rodina musí dobře fungovat, tak to říkala i svým dětem. Měli určený den, kdy se uklízelo. Rodiče je nikdy nechválili, vše brali jako samozřejmost, asi je taky nikdo nechválil.

Vždy se zajímali se o to, s kým se stýkají. Nevhodné kamarády jim zakazovali, nesměli s nimi nikam chodit. Její kamarádky začaly jezdit večer do města, tam se potulovaly, to jí matka nikdy nedovolila. A bráchové zase nikdy nesměli s klukama, kterým rodiče říkali rabijáci. Pokud chtěla udělat něco, o čem rodiče věděli, že je špatně, striktně to zakázali, vždy se muselo dělat to, co si přáli rodiče. Při výchově nejdříve zkoušeli domluvu, a když to nepomohlo, dostali nafackováno, ale vždy jen od matky, otec je nikdy neuhodil. Otec byl takový smírčí soudce, kolikrát matce říkal, ať je netrestá za takovou hloupost a matka se pak zarazila. Otec se jich často zastával a matku přibrzdil.

Víc si rozuměla s matkou, věděla, že co říká, je pravda. Otec, aby jim něco vysvětloval, na to moc nebyl. V dospívání jí matka stručně o všem poučila, ale otec klukům nikdy nic neřekl.

Nikdy moc nezlobila, vždy všechno udělala, jak to měla nakázáno. Nestalo se, že by něco neudělala a šla lítat s holkama. Ona a starším bratr dost odmlouvali. Pokud něco cítila, jako nespravedlivé, to se ozvala, štěkala na matku a dostala za to facku. Otec ji mnohdy podpořil a řekl, že má pravdu.

Žádné dítě nebylo protěžované, všichni na tom byli stejně.

Volný čas moc nebyl, nikam se nejezdilo, prázdniny trávili doma.

Po dostudování paní odešla na umístěnku do obce, kde žije dodnes. Tam si pak našla svého manžela. Po sňatku, dokud neměli děti, pořád k rodičům jezdili. Oni velice dobře přijali jejího manžela.

Výchovu hodnotí, jako zdravou. Rodiče jim vždy říkali, nikdy nic neberte, co není vaše, nic neničte. Byli vedeni k poctivosti a spravedlnosti.

V přístupu matky ji vadilo, že jí nikdy nedovolila a nikdy nekoupila žádnou knížku. Svým dětem pak knihy kupovala, i sami si mohli koupit, jaké knihy chtěli. Jako křivdu cítí to, že jí matka neoprávněně, bez jakékoli možnosti vysvětlení, zfackovala a obvinila ze lhaní.

Dětství hodnotí jako spokojené a šťastné. Byly pěkné i horší chvíle, jako všude.

Vychovali ji dobře. Je pečlivá, má smysl pro pořádek, pro pravdu, nemá ráda pomluvy, je zodpovědná. Z výchovy si nepřinesla žádný mindrák.

Více ji ovlivnila matka než otec.

Pan P, 48 let, syn rodičů Z

Je ze dvou dětí, má o 3 roky mladší sestru

V rodině vždy vládl řád, pohoda a klid.

Z otce měl respekt. Za špatné známky mu dával domácí vězení a musel se naučit to, z čeho dostal pětku. Neustále mu kladl na srdce, že se učí pro sebe.

Otec je vynikající v matematice, uměl spočítat z paměti i mnohocičerná čísla. V tom otce obdivoval, měl před ním matematický komplex. Když s ním otec psal úkoly z matematiky, nemohl pochopit, proč to neumí, když je to tak jasné. Křičel na něho a on pak už nespočítal nic. Matka ho musela odvolat a sedla si k němu sama. Byla trpělivá, chválila ho a díky matce si vytvořil určité sebevědomí, ví v čem je dobrý a na tom potom stavěl. Otec když mu něco nešlo v matematice, tak nad ním zlomil hůl.

Hodně si dělával modely z ABC. Otec vždy jen pokýval hlavou, ale matka ho chválila a vyptávala se, jak to dělal. Pak chodil víc za matkou.

Otce se snažil v něčem předejhnat, chtěl, aby ho také uznával. Hrál hokej i fotbal jako otec, ale nebyl tak dobrý, jako on. Pomáhal mu se stavbou chaty, otec nebyl moc zručný a on po něm leccos dodělával a předělával. Hádali se, protože otec je konzervativní a chtěl všechno dělat starým způsobem. Časem pak otec uznal, že je šikovný a manuálně zručnější než on a ve všem se s ním začal radit. To už byl po vojně, dospělý chlap a konečně ho otec bral jako rovnocenného partnera. Někdy měl výčitky, že skončil s prací a s úklidem otci nepomohl, protože chvátil za klukama. Otec ale byl trpělivý a nikdy si nestěžoval. Dnes toto dělá syn jemu a to ho mrzí. Otce to určitě také mrzelo, i když nic neříkal. Za to se dnes stydí.

Jako malý si nikdy nešel za rodiči lehnout do postele. Otec se až se sestrou trochu mazlil. Nepamatuje si, že by ho otec pohládl. I když si rozbil hlavu, napomínal ho, aby u doktora neřval. Byl na něho trochu tvrdší a mamka ho mírnila. Brala ho do cukrárny, na návštěvy ke kamarádkám, všude ho chválila, ale nikdy se nemazlila. Řekla jen, že je šikovný, pohládila nebo dala pusku na tvář, někdy ho jen lehce k sobě přivinula. Sama mazlení nikdy nepoznala a pak to ani neuměla dávat.

Otec byl trpělivý, všechno mu vysvětlil, hodně si s ním povídal.

Táta byl strašně přísný, všechno mu zakazoval, matka byla měkčí a občas mu něco dovolila i za zády otce. Ale byly věci, kdy matka něco řekla a on přes ně nikdy nešel. Když mu mamka něco dovolila za zády otce, tak ji nikdy nechtěl zklamat. Otec byl přísný a tak třeba někdy udělal něco jen tak na oko, aby byl spokojený a neměl z toho špatné svědomí. To by matce neprovedl.

Otec nikdy neřekl sprosté slovo, i když nadával, nebyl sprostý. To matka si kolikrát neslušně ulevila.

Otec byl pro něho v dětství vzorem, byl i dobrým hokejistou a on k němu vzhlížel.

Otec měl spoustu knížek, různé encyklopedie, měl spoustu znalostí, co otec řekl, tomu věřil.

Často spolu seděli nad mapami, otec vyprávěl a ukazoval na mapě a hodně ho tak naučil. Učil ho matematiku, fyziku, všechno mu dovedl vysvětlit a naučit. Co ho otec naučil, tomu věřil a dovedl to obhájit mezi klukama.

Povinnosti doma měli. Utírali nádobí, prach, musel vynášet smetí, vysávat, udržovat si uklizený pokoj. K sestře byli benevolentnější. Matka leccos přehlédla, ale otec byl pedant. Z lítání venku musel být přesně na čas doma, i pro pět minut byl hubován. Bylo to hrozné a u svých dětí nějaké to zpoždění toleruje. Sestra měla výchovu volnější, byla protěžovaná, tak do 15 let mu to hodně vadila, dnes je nad věcí.

Táta za velké průšvihy trestal upletenou rákoskou z břízy. Strašně to štípalo. Vždycky si ji musel přinést, ohnout se tátovi přes koleno a otec ho vyplatil. Nadlouho si to pamatoval a půl roku nic neprovedl. Matka na něho nikdy nesáhla. Až když v 19 letech usnul opilý, oblečený s cigaretou v posteli, to ho pak také zmlátila.

Rodiče, co se týká zákazů, vždy byli zajedno. Při trestání, když dostal výprask od otce, tak matka přišla za ním do pokojíku a vysvětlovala, proč to nesmí dělat, nikdy ho nenechala usnout bez útěchy. Matka se nevydržela dlouho zlobit, otec mu nařezal a pak se s ním třeba celý večer nebavil. On za ním nikdy nešel a v duchu si myslel o něm samé nepěkné věci. Druhý den, začal na otce mluvit a už bylo vše zapomenuto, jelo se dál.

Otec mu zakázal snad jen to, když chtěl jet prvně na vandr.

Jinak všechny jeho zájmy podporovali, až když chtěl kytaru, musel si na ni vydělat na brigádě. Chtěl být také trochu finančně nezávislý.

Dovolené trávili společně na chatě.

Nemluvili mu do výběru kamarádů, ale vždy ho upozornili na nějaké nedostatky u kamarádů. On se pak naučil vnímat různé varovné signály. Hlavně matka mu dávala takové rady do života a tím ho naučila vyznat se v lidech. Matka uměla odhadnout lidi a radila mu, aby se řídil intuicí a varovnými signály.

Jako malý víc vnímal otce, později si více rozuměl s matkou a dnes si rozumí s oběma rodiči a velmi si jich váží. S problémy chodil za matkou a ona to pak otci říkala. Matka poradila, nebo řekla svůj názor a rozhodnutí nechala na něm.

Rodiče byli nároční na dodržování osobní hygieny, na pořádek i na školní přípravu.

Matka byla velice spravedlivá. U otce bral jako křivdu, že musel chodit s mladší sestrou v 8 hodin spát a nemohl se dívat na televizi, jako spolužáci ze školy. Pak si o tom vyprávěli a on se cítil hloupě. Měli takový režim a výjimky neexistovaly.

To povolilo až tak ve 14 letech, matka se ho začala zastávat a otec pomalu ustupoval.

Pak šel na internát, a když se vrátil, otec už ho začal brát jako dospělého.

Doma bylo všechno dané a přes to nejel vlak. Když začal chodit na průmyslovku a jezdil na víkendy domů, s otcem se společně začali radit a rozhodovat, co je třeba v domě udělat. Tam cítil, že ho otec začíná brát mezi dospělé.

Výchova byla přísná, vadila mu tátova zbytečná tvrdost. A mrzí ho, že i on byl tvrdý na nejstaršího syna. Na dětství rád vzpomíná, i přes otcovu přísnost bylo pěkné.

Mamka v něm vybudovala sebevědomí, naučila ho, být dobrý v tom, co mu jde, umět se prodat. Od mamky podědil spoustu praktických dovedností a praktické myšlení.

Otec ho vedl k poctivosti, neúplatnosti a čestnosti, k dodržování pravidel, mít osobní zásady.

Pan M, důchodce, 71 let

Je nejstarší ze tří sourozenců, sestra je o 4 roky mladší a bratr o devět let mladší.

V rodině trvají pěkné vztahy, i když jsou od sebe daleko, dodnes jsou ochotni jeden druhému pomoci. Tak byli vychováváni a v tomto smyslu se snažil vychovávat i své děti. V rodině nebylo žádné napětí, vládla pohoda, jen v době puberty byly běžné situace, kdy si děti myslí, že jsou nejchytřejší a rodiče, že jsou hloupí. Byli vedeni k tomu, aby si vážili rodičů. Vedli je k slušnému chování. V té době se city moc nedávaly najevo.

Když bylo třeba, byli rodiče přísní, to padly i nějaké facky, ale domluva převažovala. Facky byly většinou za odmlouvání. Doma museli poslouchat a plnit uložené úkoly. Trestali je běžnými způsoby, odmítnutí nebo zákaz toho nejmilejšího. Sportoval a velkým trestem byl zákaz jít na trénink. Rodiče je za prohřešky potrestali a tím to končilo. V pubertě každý prosazoval to své já, já, ale když rodiče mluvili, museli je vyslechnout a potom měli možnost něco k tomu říci.

Přísnější byla maminka. Zpočátku byla s dětmi doma, až když šel na vysokou školu, šla do práce. Všechny děti byly vychovávány stejně, rodiče nedělali rozdíly, pouze sestra měla u otce prioritu. Pochválili, když bylo třeba, a když bylo třeba, tak domlouvali. Byli vychováváni tak, že byli silně na sobě závislí, rodiče na děti a děti na rodiče, to přetrvává dodnes. V rodině bylo silné citové pouto. Vážili si rodičů, i teď mamince každý týden telefonuje, aby neztratili kontakt, telefonuje i se setrou a všichni se navštěvují. Silné citové vazby trvají od dětství dodnes.

Jejich povinností bylo utírání a úklid nádobí, vyluxovat byt a další běžné práce v domácnosti. Rodiče je vedli k důslednosti, čistotě a pořádku. Ve škole rodiče sledovali průběžně výsledky. O školu se zajímali, měli kontakt s učiteli, měli přehled o učení i o chování. Do učení ho museli honit, zpočátku se učit nemusel, stačilo mu poslouchat výklad, ale později ho k učení museli pobízet. Vždy si musel napsat úkoly a potom mohl jít na trénink nebo ven. Vzdělání si

rodiče cenili. Všechny děti nechali vystudovat, sestra má střední školu a bratr a on vystudovali vysokou školu. Rodiče podporovali jejich vzdělávání.

Volného času moc rodiče neměli. Otec byl krejčí, pracoval mnohdy i v sobotu a neděli. On trávil čas sportem, někdy jeli na návštěvu k příbuzným. Vždy jezdili všichni k babičce na vesnici. Kamarády jim nezakazovali, vždy za ním i za sourozenci chodilo hodně spolužáků, slavili třeba narozeniny. Neměli špatné kamarády a nikdy jim rodiče nebránili, měli volnost.

Rodiče byli přístupní od puberty akceptovat jeho názory. Vysvětlili si věci, když neměl správný názor, uznal to, pokud mu bylo vysvětleno a totéž bylo u rodičů. Dětství bylo s rodiči bezkonfliktní. Vždy měli vážnost k rodičům, byli vedeni k úctě ke starším lidem, požadovali slušné chování. U nich doma se nikdy neužívaly vulgární výrazy. Výchova byla dobrá, kdyby všechny rodiny tak žily, bylo by méně rozvodů a hádek. Doma ho naučili přísnosti a důslednosti, to uplatňoval na své děti. Vždy se snažil být ve výchově důsledný, po dětech požadoval dochvilnost. Také v něm rodiče vypěstovali smysl pro pořádek a čistotu, to také po svých dětech požadoval. Po dětech také požadoval, aby byly poslušné a učily se.

Rozuměl si více s tátou, maminka byla trochu pruderní, všechno chtěla hned mít splněno, byla hodně energická, otec byl rozvážný. S problémy chodil za oběma rodiči, měli sice k určitým věcem výhrady, ale vždy se snažili pomoci. Vychovávali domluvou a někdy byl i výprask. Když se opozdil, musel za trest vyčistit a uklidit všechny boty, i ty čisté, bylo jich třeba 20 párů.

Spory o výchově rodiče před dětmi neřešili. Souhlasili spolu. Vždy se podporovali a shodli. Až do 19 let aktivně sportoval, hrávali i vysoké soutěže a veškerý volný čas věnoval sportu. S bratrem vycházel dobře, k sestře se choval hůře, ona provokovala, myslela si, že všechno ví a zná. Rodiče byli většinou spravedliví, i když nějaká nespravedlnost se jim také podařila. Dnes už vidí, že měli většinou pravdu. Do výchovy se svým dětem nepletou, zajímají se jak žijí, ale nemluví do toho. Citový nátlak nikdy nepoužili. Z rodiny si odnesl úctu k rodičům, ke starším. Má rád všechno si vyříkat na rovinu.

Ve výchově nevidí žádné nedostatky. S odstupem času vidí, že rodiče většinou měli ve všem pravdu. To, co měl v sobě od svých rodičů, pak uplatňoval na své děti. Dětství měl spokojené klidné, i po finanční a materiální stránce byli dobře zajištěni.

Paní M, důchodkyně, 69 let

Je mladší ze dvou dětí, má o 3 roky staršího bratra.

Doma měli velké hospodářství a museli rodičům hodně pomáhat. Když přišli ze školy, museli doma všechno udělat, pak si dělali úkoly, učili se a pak měli volno.

V rodině panovala pohoda. Rodiče se nehádali, ano na to neměli čas, pracovali od rána do večera na poli, přijeli kolikrát až večer domů. Tatínek byl hodně přísný, pokud se rozčilil, vzal na ni pásek a párkrát jí nařezal. Matka ji trestala fackami, nebo musela klečat. Byla umíněná, matka ji domlouvala, a když to nepomohlo, musela klečat. Odmlouvání neexistovalo, to si k rodičům nedovolili. Bývala také trucovitá. Otec nebyl na mazlení, zato maminka se s nimi hodně mazlila. Bratr býval hodně nemocný, matka se o něho bála, a tak ho více ochraňovala. Rodiče nikdy nehádali kvůli výchově, nebyli moc doma. S bratrem ani nikam nechodili, doma pracovali a nikde nemohli zlobit.

O školní přípravu se rodiče zajímali, vedli je k učení, museli jim ukazovat žákovské knížky. Dobře se učili, ale režim jim neumožnil studovat, protože rodiče měli statek a hospodařili, a to se komunistům nelíbilo. Museli jít po základní škole hned do práce.

Rodiče později vstoupili do JZD, ale nechali si záhumenek a zvířata. Povinnosti a práci doma měli pořád. Museli obstarávat zvířata, sušili seno pro kravku na zimu.

Nic jim rodiče nezakazovali, v ničem jim nebránili. Chodila do sokola cvičit, udělala si trenérský kurs, cvičila spartakiádu a trénoval sportovní gymnastiku. Jezdila po závodech, neměla sice žádné dobré vybavení, ale stačilo jí to, byla spokojená. Sportovala ráda a také často chodila do místního kina. Nevynechala žádný film.

Do výběru kamarádů jim rodiče nemluvili.

Otec je nechválil, ale matka ano. Matka se s nimi hodně mazlila a laškovali spolu.

O volnu jezdila za babičkama na vesnici.

S problémy chodila za matkou, mohla přijít s čímkoli a matka ji povzbudila a uchlácholila.

Rodiče k nim ve výchově přistupovali stejně, jen na bratra byli opatrnější, protože byl hodně nemocný. Vždycky byli spravedliví. Když koupili na lístky bonbony, matka je spravedlivě podělila. Výchova byla stále stejná, neměnila se během doby. Kvůli výchově byla kolikrát dotčená a hněvala se, ale pak to přešlo. Dnes už všechno vidí jinak. Dříve jí hodně vadilo, že tatínek požadoval splnění práce hned, nemohla říci, počkej, za chvíli to udělám, musela jít hned. Tatínek byl přísný, nesnášel jakýkoli nepořádek, vadil mu i svetr na židli. Smysl pro pořádek si z výchovy odnesla. Nic špatného doma neviděla, rodiče v ní vypěstovali pracovitost, po otci zdědila smysl pro pořádek, jen ta tvrdohlavost jí zůstala. Když ji rodiče kárali, nikdy neutekla, to bratr ano. Otec se jen podíval a věděla, že je zle. Matka se za ně u otce někdy přimluvila, ale většinou byli s otcem zajedno. Otec byl hodně přísný, matka také, ale jinak. Nikdy jim neodmlouvala. Matka ji naučila s dětmi se mazlit. Od otce převzala přísnost.

Dětství bylo pěkné, jako děti byli v rodině šťastné. Výchova byla dobrá, rodiče je vychovali dobře, není nic, co by jim vytkla. Vždy jim dali vše, co mohli.

Paní I 2, 42 let, dcera manželů M

Je ze dvou dětí, bratr je o necelé dva roky mladší.

Zpočátku vyrůstala ve velkém domě spolu s prarodiči a strýcovou rodinou. Soužití bylo bez problémů. Později se přestěhovali do paneláku, bylo jí 10 let.

Vztahy matky a otce byly dobré, někdy se pohádali, ale před dětmi nic neřešili. Řešili to o samotě, ale otec je velmi hlučný a v paneláku je vše slyšet přes stěny. Ona s bratrem z toho byli trochu vystrašení. Když to řekla matce, odpověděla, že to jsou běžné výměny názorů.

Ve výchově byli rodiče vždy zajedno. Otec byl velmi přísný a matka se nikdy proti otci nepostavila a nezastala se, to jí měla za zlé. Později jí vyčítala, že ji nepodpořila, i když věděla, že pravdu otec nemá.

Nikdy ji rodiče nechválili. Otec ji hodně kontroloval, vadilo jí, že jí nevěří, hlavně pak v pubertě. Matka se s nimi hodně, ještě v 16 letech si s maminkou povídala v posteli o holčičích starostech. O pohlazení nikdy nebyla nouze.

Matka je moc netrestala, vždy nějak vyšli v dobrém. Otec strašně řval, ale málokdy je seřezal. Prý, jako dítě, byla hodně bita, ale to si nepamatuje. Asi tak do deseti let pár nářezů pamatuje, otec je přehnul přes koleno a klasicky dostali na zadek. Když dostával brácha, tak ona brečela, bylo jí ho líto. Pak už si pamatuje, že dostala jen jednou v pubertě za hubatost. Ale přes pusku nikdy nedostala.

Chodili do jeslí a pak do školky. Nechtěla tam spát. Byla hodně upovídaná, doma ji nechali povídat a nijak ji neokřikovali.

Rodiče se s nimi neučili, nebylo třeba, ale o známky se zajímali. Prázdniny trávili u babičky na vsi, nebo jezdili za druhou babičkou na Slovensko. U babičky se jí líbilo, byly to krásné prázdniny. Později rodiče začali stavět chatu, museli tam jezdit všichni, a to z duše nenáviděla. Když potom měli u sebe babičku, zůstávala s ní doma, vařila, pomáhala jí, chodila s ní do kostela.

O kamarádce se rodiče zajímali, znali je a jen s těmi ji pouštěli ven. Žádné problémy s ní rodiče nikdy neměli, nepamatuje si na žádný průšvih. Když byla v pubertě, otec se o ni hodně bál a nechtěl ji nikam pouštět. Vždy musela být v sedm doma. Hodně ji mrzelo, že jí otec nevěří. I ve dvaceti letech, když začala chodit se svým současným manželem, musela být doma v osm. Bratr směl všude a ona nikam. Kvůli tomu se často s otcem hádala. Často jezdila k babičce na vesnici, tam chodila na zábavy, ale to otci neříkala.

Její rozhodnutí otec nerespektoval. Pořád se s otcem strašně hádala, chtěl, aby jeho pravdu uznala. S matkou se nehádala. Otec byl hlava rodiny a všechno řídil. Později už ji začal pouštět z domu, například ke kamarádce, se kterou byla na internátě.

Pomáhala matce, byla hodně pracovitá, přepírala si věci na valše, když přijela z internátu, nebo prala s matkou v prádelně. Povinnosti, jako děti, moc neměly, snad vynášet odpadky, sama si od mala uklízela svůj pokoj. I celý byt dobrovolně uklidila, když bylo třeba. Co měla zakázáno dělat, to nikdy nedělala, a tak neměla problémy. Zákazy neporušovala. Více si rozuměla s matkou, ale ani jí se nikdy nesvěřovala. Rodiče věděli, s kým se stýká, chlapci mohli za ní přijít i domů. Svěřovala se jedině kamarádkám. Matka s ní nikdy nemluvila na téma sex, neradila, nevysvětlovala, nepoučila. Občas jen tak mimoděk prohodila stručnou větu o tom, co považovala za zásadní, např....“ *nikdy za žádným klukem nedolejzej, nesnaž se zalíbit a podbízet*“. Otec jí zase říkal:...“ *nikdy na sebe nenech sáhnout, jakmile ti dá kluk facku, jdi od něj*“. Rodiče moc často takové rady neudíleli a o to větší měly váhu.

K bratrovi byli mnohem benevolentnější, hlavně matka, s ní to uměl. U její výchovy byli rodiče zajedno, ale u bratra byla matka s bráchou proti otcí. Kvůli tomu se pak většinou rodiče hádali. Matce později toto vyčetla, že nebyli spravedliví, protože brácha, co si řekl, tak měl. Chtěl rybařit, dostal prut, chtěl kytaru, kolo, pionýra, auto a všechno dostal. Matka jí odpověděla, že ona nikdy nic nechtěla. Chtěla, ale jí bylo trapné si o cokoli říct, protože znala finanční situaci rodiny. V té době to její vztah k bráchovi nijak neovlivnilo.

Rodiče je do učení nenutili a jen říkali, uč se, učíš se pro sebe. Byla zvyklá poslouchat a brát rodiče vážně. Učila se dobře a rodiče chtěli, aby šla na vysokou školu, ale ona nechtěla, tak ji nenutili. Nikdy ji do ničeho nenutili. Měla volnost v rozhodování, co bude dělat.

V dospívání povolili s výchovou, otec už nebyl tak přísný.

Otec vždy všechno zařizoval a vyřídil, nakoupil, kamkoli došel a tím matce hodně ulehčil starost o domácnost.

Když byli malí, otec jezdil na služební cesty a oni vždy nedočkavě čekali, protože otec nikdy nezapomněl ji přivést nějaký dárek.

Přestože se hodně s otcem hádala, protože on chtěl, aby z dětí vyrostli slušní lidé a byl přísný a nekompromisní, má ho dodnes strašně ráda a uznává ho. Nic mu nezazlívá. Jako holka mu vyčítala spoustu věcí, že nikam nemůže a že nemá žádného kluka kvůli němu atp.

Nemůže říct, že dělali všechno dobře. Rodiče ji v ničem nechválili a ona měla strašně dlouhou dobu snížené sebevědomí. Nevěděla, jestli dělá věci dobře, nebyla tam zpětná vazba. Citový nátlak nikdy neuzívali.

Nejvíce jí vadilo, když na ni otec v pubertě pořád křičel, ale ona se ho nebála a byla na něho také hubatá. Hodně jí vadilo, že ji nepouštěl na diskotéky, a když, tak vyhrožoval, že ji půjde zkontrolovat. Mrzelo ji, že jí vůbec nedůvěřuje.

Takový tvrdý režim měla až do 20 let.

Líbilo se jí, jak v neděli všichni seděli u snídaně a dvě hodiny si povídali. Probrali všechny radosti i starosti. Dobře se otec choval i ke tchýni, která bydlela s nimi, měl s ní trpělivost a měl jí rád. Otec nikdy nebyl sprostý, nikdy ho neslyšela sprostě mluvit.

Matka ji naučila plést, háčkovat, vyšívát, štipovat ponožky. Od vaření jí utíkala a matka nenaléhala.

Výchovou ji naučili hospodařit s penězi, vést rodinu, mít pořádek ve věcech, pečlivosti, vedli ji i k pořádku v životě, zodpovědnosti k práci, k rodině. Od matky se naučila schopnosti naslouchat, nehodnotit a nesoudit na první pohled, být tolerantní.

Mladík J, 20 let, syn rodičů I 2 a P

Je nejstarší ze tří dětí.

Vztahy doma byly vždycky dobré. Oboje prarodiče si spolu rozumí, nikdy neměli žádné konflikty. Mamka s tatškou se občas pohádají, ale to je běžné v každé rodině. Jinak jsou k sobě hodně tolerantní, dovedou jeden druhému ustoupit a vyhovět si. Doma byla vždycky pohoda, žádné stresové situace jako např. vyhrožování rozvodem nebo odchodem.

Dříve si s bráchou rozuměli, lítali po lese a stavěli bunkry. Do určitého věku to byl nejlepší kamarád, pak už byl věkový rozdíl znát a oba si hledali kamarády mezi svými vrstevníky. Od sestry je o pět let starší.

Když odešel na internát, vztahy se změnily. Dříve o sobě věděli všechno, dnes už si nechávají spoustu věcí pro sebe a mají i rozdílné zájmy. Měl nevýhodu nejstaršího dítěte. Musel chodit kvůli mladším sourozencům brzo spát, kdežto oni už se pak mohli v jeho věku dívat na televizi.

Mamka se s ním vždycky hodně mazlila, a když mu bylo nějakých 17 let a ucuknul před pohlazením, to ji mrzelo. Vždy cítil lásku a pocit bezpečí domova. Nikdy neměl strach jít s čímkoli domu. Mimo běžných lumpáren, kdy měl trochu strach jít domů, ale nikdy ne takový, aby třeba utekl z domova.

Jako malí většinou dostávali nějakou na zadek a „zaracha“, byl i křik, ale to k tomu patří.

Mamka, když byli malí, dávala jim přes zadek vařečkou, později na ně spíš křičela a tatka přišel a potrestal je. Většinou nesměli na počítač, nebo chodit ven nebo museli udělat nějaké domácí práce.

O školu se především zajímala mamka, známky kontrolovala, pobízela je k učení. Chodil na stavební průmyslovku a tam mu v technických věcech poradil otec. Při učení na maturitu mu hodně pomohl, hodně věcí během studia mu vysvětloval. Víc museli hlídat a honit k učení jeho s bráchou, sestra byla pilná a učila se sama dobrovolně. Rodiče chtěli a stále chtějí, aby

šel na vysokou školu, ale neumí moc angličtinu a celkově mu jazyky nejdou. Je technický typ a jdou mu technické předměty a odborné věci. Jazyky ho odrazují. Nemá na ně paměť.

Kamarády mu nezakazovali, jen upozornili, na co si má dát pozor, co by mohlo být špatné. Spíše dávali radu, než něco zakazovali.

Jako děti jezdili s rodiči na výlety a dovolené po ČR, jezdili na kola i pěší výlety. Bylo to parádní. Když viděl, že některé děti nikam nejezdí, byl rád, že se někam podívali, že mají tak skvělé rodiče. Jezdili pod stan nebo do soukromého ubytování. Táta jim vyprávěl, jak chodili na čundry, naučil je tábořit. Hodně ho to bavilo. Dětství bylo hodně fajn.

Rodiče byli důslední, musel dodržovat „zaracha“, vždycky se dost vztekal a byl drzý, pak mu „zaracha“ prodloužili. Naopak, když se snažil nějak pomáhat a zasloužit si zkrácení trestu, tak mu trest i odpustili.

Povinnosti měl doma každý, on měl na starost odnášet tříděný odpad. Pomáhali na zahradě hrabat listí, sekát trávu, opravovat nebo natírat plot, pomáhal s bráchou měnit dveře v podkroví, pomáhali dělat verandu. Terénní úpravy a stavění zídek ho bavilo, slepoval si zbylou maltou kameny. Když se doma něco dělalo, vždycky pomáhala celá rodina. Jsou zvyklí doma pomáhat a dělat, co je potřeba. Dnes už tolik času nemá, ale vždycky udělá, co je třeba, když vidí, že táta má hodně práce a nestíhá.

Nikdy rodiče neměli spory ohledně výchovy. Pokud dala trest mamka, taťka ho nikdy nezrušil, ale poslal ho za mamkou. Nikdy se nestalo, že jeden něco zakáže a druhý to dovolí.

K bráchovi jsou trochu mírnější, měl těžký úraz hlavy, málem ho ztratili a více mu tolerují. Nemá pocit, že by bratra měli víc rádi, než jeho, ale přístup k němu je trochu jiný. Chápe to.

Rodiče k němu, jako k nejstaršímu byli přísnější. Dříve to bral jako křivdu, ale dnes je za to rád, když porovná sebe a některé své vrstevníky nebo i ty mladší kamarády, jak se chovají, ví, že to bylo dobře. Sestra byla vždycky hodná, s tou problémy nikdy nebyly.

Na školu mamka dbala, byla důsledná, kontrolovala žákovskou, dělala s ním úkoly. Nikdy nemusel sedět dlouhé hodiny u učení, ale udělat si úkoly, potřebnou přípravu, splnit povinnosti doma pak měl volno.

Mamka byla vždycky spravedlivá. Taťka kolikrát vystartoval na něho, často něco odnesl za bráchu, i když v tom byli oba. To přičítá bráchově úrazu. S taťkou jsou dvě horké hlavy, tak o střety nebyla nouze.

Rodiče je hodně chválili, věděli, že je to potěší, že probudí větší zájem a bude je činnost více bavit. Chodili se dívat na jejich vystoupení, fandili jim a podporovali je. Nikdy se nestalo, že by odmítli pomoci. S rodiči si dobře rozumí, s každým si povídá o jiných tématech. S tátou o dokumentárních pořadech, které rád sleduje, s mamkou spíš o citových záležitostech, o slečnách. Vždy poradí a pohladí bolavou duši.

Dříve mu rodiče nedovolili udělat věci, o kterých věděli, že nedopadnou dobře. Dnes ho nechají, vědí, že je tvrdohlavý a on kolikrát narazí, ale o to víc si pamatuje získanou zkušenost. Kdyby hrozil nějaký vážný problém, to by mu zakázali i dnes.

Dříve, v porovnání s vrstevníky, hodně věcí nemohl dělat a vadilo mu to, připadal si držený moc nakrátko, ale dnes už vidí, že to bylo dobré. Matka mu říkala, že není dobré něco předběhnout, všechno má svůj čas. Dnes ví, že o nic nepřišel, matku chápe.

Hodně mu vadilo, že si nemohl domů vodit kamarády, protože to uspořádání jejich domku nedovolovalo. Ostatní by neměli žádné soukromí. Zvykl si, být hodně venku, a tak mu to nevadilo.

Hodně si váží výletů a dovolených s rodiči, otec se zajímal o vodní elektrárny a on jezdil s ním. Bavilo ho to, tat'ka mu vysvětloval, jak všechno funguje, strašně ho to zajímalo. Vyptával se a otec vysvětloval.

Sebe hodnotí jako empatického člověka. Ve věcech rozhodování se naučil nejdříve se podívat na věc ze všech úhlů a pak se rozhodnout. Nejdříve něco vědět a pak jednat.

Rodiče nebyli agresivní a ani on se necítí být agresivní. Je spíše „pohodář“, snaží se uchovat si chladnou hlavu a řešit vše v klidu. Má rád věci na rovinu. Na pořádek moc není, zato je pracovitý, umí vzít za práci. Není moc dochvilný a snaží se být zodpovědný.

Občas ho kluci v kapele mají za „chytrolína“, ale on, když vidí, že se něco dělá špatně, tak jde a poradí. Když něco ví, tak se nestydí to říci. Už také ví, komu a co může říci, kdo ocení radu nebo informaci navíc a u koho je to zbytečná námaha.

Víc ho ovlivnil tat'ka, udal mu směr do života.

Co by rozhodně svým dětem nedělal je to, že by je nenutil nosit to, co nechtějí a co se jim nelíbí. Jemu mamka určovala až do 15 let, co si má vzít na sebe. Někdy si připadal oblečený jako blbec a necítil se dobře.

Celkově může říci, že ho rodiče dobře vychovali a že si z dětství nenese žádné křivdy.

Mladík P, 18 let, syn rodičů I 2 a P

Prostřední dítě, má o 3 roky staršího bratra a o 2 roky mladší sestru.

Doma je pohoda. Někdy se rodiče kvůli hloupostem pohádají, ale to je normální.

Rodiče se zajímají o školu, když je něco špatně, tak se zlobí. Za trest dostává „zaracha“ a zákaz na počítač. Když udělá průšvih, rodiče mu domluví, a když to nepomůže, dostane „zaracha“, to je pro něj nejhorší. Trest musí dodržet, nebo si zkrácení trestu musí odpracovat nebo nějak zasloužit. Většinou uklidit tátovu dílnu a pomáhat při práci v dílně. Když byli malí, dostali občas i vařečkou, ale dnes už ne. O volném čase hraje na bonga. Rodiče mu

nebrání, ale moc ho v tom nepodporují. Moc zájmů nemá, jezdil na skate, ale to se rodičům nelíbilo a nepodporovali ho. Nikdy se nebyli podívat, nelíbilo se jim to.

Volný čas doma tráví u televize nebo u počítače. Dříve jezdili na výlety do přírody, to ho bavilo a jezdil rád. Na dovolenou jedou společně každý rok a s otcem na hory lyžovat, matka nelyžuje. Také ho baví kolo.

O kamarády se zajímají, ale nezasahují do výběru, řeknou svoje připomínky a výhrady a nechají mu volnost se rozhodnout. V první třídě ho nutili chodit na klavír, to ho nebavilo, ale dnes je rád, rád si zahraje, jinak ho do ničeho nenutili, nerozhodovali za něj.

Má povinnosti pomáhat na zahradě, celá rodina. Rodiče vždycky nejsou za jedno, ale většinou jo. Otec hod dříve pouštěl ven na delší dobu, ale matka řekla, že má přijít dřív.

Může za rodiči se vším přijít a povídat si, s tátou třeba o kapelách, to matku moc nezajímá, ale všechno jim také neříká. Když potřebuje, dovedou mu poradit a povzbudit. Mamina se s nimi mazlí, pohladí, pochválí. Taťka je nejpřísnější na bráchu, má nejtvrďší výchovu.

Na něho je zase přísná matka a sestra je taková poslušnější. Jinak ke všem přistupují stejně, měří jedním metrem, řeší problémy stejně u všech.

Záliby a zájmy mu nezakazovali, většinou mu nechávají volnost rozhodování. Jen jednou mu zakázali jet na koncert na Moravu.

Starší brácha na tom byl vždycky hůř, tomu víc zakazovali, on už to má lepší,

Spravedliví jsou. Doma se cítí dobře, rodiče je mají rádi.

Slečna A, 15 let, dcera rodičů I 2 a P

Je nejmladší ze tří dětí.

Doma se cítí velmi dobře, rodiče jsou hodní, doma je pohoda.

Doma má každé dítě povinnosti, zejména pomáhat s domácími pracemi, např. uklidit, vyluxovat, vyndat nádobí z myčky. Musí si udržovat pořádek ve svém pokoji.

Vztahy mezi rodiči jsou dobré, občas se pohádají, ale není to nic vážného. Trestají nás, že dostaneme „zaracha“, nesmíme ven a nepustí nás tam, kam chodíme rádi. Vždycky to musíme dodržovat. Přes pusu nikdy nedostala ani výprask ne. Vždycky byl „zarach“ nebo domluva. Do výběru kamarádů a kamarádek jí nezasahují, protože se nikdy nestýkala s dětmi, které by se rodičům nelíbily. V trestání jsou rodiče většinou zajedno, spory o výchově nebo i jiné spory před nimi neřeší. Ke všem dětem přistupují stejně, na všechny mají stejný metr.

Školu a školní výsledky sledují, zajímají se o učení. Někdy třeba dostane od mamky za dobrou známku nějakou mlsku. Teď si vybírá školu, kam půjde studovat a rodiče jsou

názoru, aby si vybrala školu, kde po maturitě najde uplatnění v práci. Rodiče podporují vzdělávání a přejí si, aby studovala. Pokud se jim něco povede, rodiče je chválí a povzbuzují. Když si chce udělat něco podle svého a rodičům se to nelíbí, tak je buď hádka, nebo mne nechají, záleží na tom, o co se jedná.

Hodně maluje, otec ji vozil do výtvarného kroužku do města. Rodiče jim umožňují věnovat se koníčkům a zálibám.

Rodiče jsou přísní jak v čem. Rozumí si s oběma rodiči dobře. S problémem jde spíše za mamkou.

Rodiče se s nimi vždycky hodně mazlili, dnes už třeba je to jen pohlazení, ale citové projevy jsou pořád. Doma se cítí dobře, vědí, že je rodiče mají rádi, že jim na nich záleží.

Jsou důslední k plnění povinností jak ve škole, tak doma. Požadují toho po nás tak akorát, nepřetěžují nás.

Volný čas teď společně trávíme většinou doma. Dříve jsme hodně jezdili na výlety. Na dovolenou jezdíme dodnes společně.

Výchova se časem trochu mění, dřív byli rodiče přísnější. Rodiče se s námi rádi o rodinných záležitostech a svá rozhodnutí nám vysvětlují.

Dětství vnímá jako velice šťastné. Rodiče vědí, co a proč dělají, většinou mají pravdu. Ve výchově nebylo nic, co by jí hodně vadilo. Rodiče je vedou dobře.